

SZAKDOLGOZAT

SZLOBODA ANITA
gyógypedagógia

Kaposvár
2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Kaposvári Campus

Gyógypedagógia szak

TAP-logopédia szakirány

**A NÉPDALOK, MONDÓKÁK, NÉPI- ÉS
GYERMEKJÁTÉKOK PÖSZESÉG TERÁPIÁJÁBA
TÖRTÉNŐ INTEGRÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI**

Konzulens: *Dr. Szili Katalin,*
adjunktus

Készítette: *Szloboda Anita*
GWHC4W
levelező tagozat

Intézet: Neveléstudományi Intézet

Tanszék: Gyógypedagógiai Tanszék

Kaposvár

2023

Tartalomjegyzék

I.	BEVEZETÉS.....	2
II.	A BESZÉDFEJLŐDÉS SZAKASZAI	3
II.1.	A beszéd kialakulása, fejlődése.....	3
II.2.	A magzati kommunikáció	5
II.3.	A preverbális szakasz	6
II.4.	A kisgyermekkorú szakasz.....	9
II.5.	Az óvodáskorú gyermekek beszédfejlődése.....	11
III.	A PÖSZESÉG ELMÉLETI ÁTTEKINTÉSE.....	13
III.1.	A pöszeség elnevezése és fogalma	13
III.2.	A pöszeség felosztása	14
III.3.	Tünetei	15
III.4.	Az élettani pöszeség kialakulása	17
III.5.	A pösze terápia felépítése	18
IV.	A SZAKDOLGOZATBAN ÉRINTETT KÓRKÉPEK	20
V.	A NÉPDALOK, MONDÓKÁK, NÉPI- ÉS GYERMEKJÁTÉKOK, MINT AZ ANYANYELVI NEVELÉS ESZKÖZE	22
V.1.	A pöszeség javítása népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok segítségével	22
VI.	AZ ELMÉLETI RÉSZ ÖSSZEFOGLALÁSA	24
VII.	A KUTATÁS BEMUTATÁSA	25
VII.	1. A kutatás célkitűzései, kérdései	25
VII.	2. A kutatás módszertana	26
VII.	3. A kutatás eredményeinek bemutatása	27
VII.	4. A kutatás eredményeinek összegzése	36
VII.	5. A kutatás szempontjainak összegzése	37
VII.	6. Módszertani ajánlás a népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok felhasználásának módjára a pöszeség terápiájában.....	39
VIII.	ÖSSZEFOGLALÁS	45
IX.	FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM	48

MELLÉKLETEK

Tematikus terv az s-zs-cs, sz-z-c hangcsoport terápiájához

Népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok gyűjteménye

ÁBRAJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS

Szakedolgozatom témája A népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok pöszeség terápiájába történő integrálásának lehetőségei. Témaválasztásomban nagy szerepet játszott az oktatásban pedagógusként eltöltött éveim személyes tapasztalata, amelyben megfigyeltem, milyen fontos szerepe van a szép és tiszta beszédnek. A beszéd tükrözi a személyiséget. A jó beszédkészséggel rendelkező tanulóban nincs félelem, megnyilvánulása által még inkább magabiztossá válik, ellentétben a beszédhibás gyermekkel, aki állandó beszédfélelemmel küzd. Ezt a féelmet idősebb korban már nehezebb leküzdeni, ezért is fontos a logopédus szerepe az óvodáskorú gyerekek beszédfejlesztésénél.

A gyermek a szavak által ismeri meg a világot. Amikor elkezd elsajátítani anyanyelvét, próbálkozik szavakba önteni a közössége világlátását, érzéseit. Fontos, hogy ebben az időszakban olyan mintát kapjon (halljon), amelyet bátran követhet. Az anyanyelvi nevelés elsődleges feladata az érthető, kifejező és hatásos beszéd készségének kialakítása. A gyermek beszédfejlődése laikus szemmel egyszerű folyamatnak tűnik, mégis számtalan tényezőtől függ. A beszédhibák többsége óvodáskorban könnyebben, eredményesebben korrigálható, teljesen megszüntethető. A gyermek beszédfejlődését több tényező befolyásolja, ilyen a közvetlen családi háttér, baráti társaság, óvodai környezet, testi és lelki fejlődés és egyéb tényezők. A 21. században nagyon sok gyerek küzd valamilyen beszédhibával. A beszédhibák közül leggyakoribb a pöszeség. Előfordul, hogy a gyerekek valamilyen szervi rendellenesség miatt nem tudják kiejteni a hangokat, némely esetben pedig élettani pöszeség áll a háttérben (Neuberger, 2014).

Dolgozatom témájának kiválasztásakor az volt a célom, hogy bemutassam a beszéd kialakulásának fontosabb ismérveit, a beszédfejlődés szakaszait, a pöszeség elméleti hátterét, valamint olyan gyűjteményt és tematikus tervet állítsak össze, amely alkalmazható a pöszeség terápiája során a gyakorlatban is. A népi tematika azért is fontos számomra, mert gyermekkoromban meghatározó szerepet töltött be a népdaléneklés, néptánc. Fülemben csengenek a nagymamám által tanított mondókák ritmusai, dallamai, mindezek nemcsak a beszédfejlődésemre, hanem a személyiségfejlődésre is nagy hatással voltak. A hallott mesék, versek, mondókák, népi játékok azt éreztetik a gyermekkel, hogy nemcsak neki, hanem róla szólnak. A ritmusos mondókákat könnyen elsajátítják a gyerekek, mondogatják játék, séta közben, ezáltal gyakorolva a finom nyelvmozgást, így könnyebben gyakorolják az adott hangot.

Szakedolgozatomban a témához tartozó szakirodalom bemutatására a II-III. fejezetben kerül sor. A IV. fejezetben a szakedolgozatban érintett kórképeket ismertetem röviden, az V. fejezetben a mondókák, népi- és gyermekjátékok anyanyelvben betöltött szerepére hívom fel a figyelmet, ezt követően a VI. fejezetben az elméleti rész összegzésével zárom munkámat. A VII. fejezetben kerül sor a kutatás bemutatására, amelyet módszertani ajánlás követ, javaslatot teszek a népi mondókák integrálásának lehetőségeire a pösze terápiába. Az ajánlás a mellékletben olvasható tematikus tervre és mondókagyűjteményre épül. Az összegyűjtött mondókák, versek, népi játékok a mellékletben találhatóak. Munkámat összegzés, felhasznált szakirodalom-jegyzék, valamint ábrajegyzék zárja.

II. A BESZÉDFEJLŐDÉS SZAKASZAI

II.1. A beszéd kialakulása, fejlődése

A gyermek a szüleitől sajátítja el a beszéd használatát. A gyermeknyelv kialakulása hosszú folyamat, amely már magzati korban elkezdődik. A szülő anyanyelvén keresztül közvetíti érzéseit, gondolatait, amelyet a gyermek már azelőtt megért, mielőtt beszélni tudna. Ebben az időszakban a legfontosabb feladat, hogy minél többet beszéljen az anya gyermekéhez a helyes anyanyelvsajátítás érdekében.

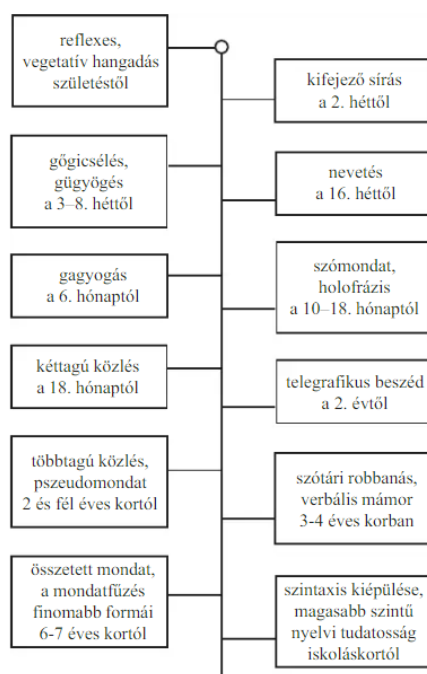
A gyermek a nyelvhasználat képességével jön a világra és a beszédből sajátítja el anyanyelvének szabályrendszerét, ezáltal alakul ki anyanyelvi kompetenciája (Adamikné Jászó, 2004).

A nyelvsajátítás összetett folyamat, amelyet befolyásolnak a biológiai adottságok, az agy és az idegrendszer működése, a szociális háttér, a társas környezet és egyéb fejlődési folyamatok is. A nyelv elsajátítása során fejlődik a gyermek emlékezete, észlelése, változik a viselkedése. Ez a folyamat bonyolult a gyermek számára, hisz meg kell tanulnia a „fonológiai összetevőket (a hangok felismerését, majd artikulációját), szemantikai összetevőket (szavak jelentését és használatát), morfológiai összetevőket (a szótöveket és toldalékokat, a szintaktikai összetevőket (mondatstruktúrákat) és a pragmatikát (a nyelv szociális interakcióban történő használatát).” (Tancz, 2011, 9. o.)

A 20. század második felében egyre több kutató foglalkozott a gyermek beszédfejlődésének folyamatával. A szakemberek véleménye különbözik abban, hogy milyen életkorig beszélhetünk gyermeknyelvről. 6-7 éves korig az írott nyelv tanulásával a gyermeknyelv jelentős szakasza lezárul. A 7-14 éves gyermek nyelvtudása közelít a

felnőttekéhez, ebben az anyanyelvtanításnak nagy szerepe van. A 14-18 évesek nyelve több tekintetben is különbözik a felnőttekétől, de ebben a korban már nem beszélhetünk gyermeknyelvről (Gósy, 2000).

A beszéd kialakulása folyamatos, egymást követő fejlődési szakaszokra épül. Ezek a szakaszok minden gyereknél megjelennek, függetlenül az őket körülvevő szociális háttértől, viszont a beszédfejlődés kezdete, alakulásának ideje minden gyermeknél más. Neuberger Tilda A spontán beszéd sajátosságai c. kutatásában részletes ábrát közöl a beszédprodukciónak fejlődésének folyamatáról (1. ábra). A reflexes, vegetatív hangadás születéstől kezdve ösztönös, ezt követi 2. héttől a kifejező sírás, amikor a csecsemő már megkülönböztető módon alkalmazza a sírást, mint kifejezőeszközt. A 3-8. héten megjelenő hosszan tartó gügyögést a nevetés váltja fel a 16. héttől. A beszédfejlődés nagy léptékben halad: a 6. hónapban a gagyogás, a 10. hónaptól a szómondatok, a 18. hónaptól a kéttagú közlések, majd két éves kortól a telegrafikus beszéd át vezet az út a szótári robbanáshoz. A születés után az első három évben a beszéd nagyon gyorsan fejlődik. 3-4 éves korra már kialakul az alapfokú nyelvhasználat, amelynek a fejlesztése az óvodáskorban folytatódik. Hatéves korra a gyermek összefüggő szöveg alkotására képes, és ezt követően, iskoláskorban már csak kifinomultabbá válik a beszédprodukciónak (Neuberger, 2014).

1. ábra: A beszédfejlődés szakaszai (Neuberger, 2014, 39. o.)

Szakedolgozatomban az anyanyelv elsajátításának szakaszait, Neuberger Tilda fentebb bemutatott táblázata alapján (1. ábra), az alábbi felosztást követve mutatom be:

1. Magzati kommunikáció
2. Preverbális szakasz (csecsemőkor)
3. Kisgyermekkor szakasz
4. Az óvodáskorú gyermekek beszédfejlődése

II.2. A magzati kommunikáció

A szakirodalom régebben a nyelvelsajátítás kezdetét az első tizenkét hónapra helyezte. A mai kutatások viszont azt bizonyítják, hogy a gyermek nyelvtanulása nem a születéssel kezdődik, ugyanis már az anyaméhben belül hall hangokat a magzat. Magzati korban viszont nem magának a nyelvnek, hanem a ritmusnak van kiemelkedő szerepe. Az anyaméhben kifejlődött készségeket a pre- és a perinatális pszichológia vizsgálja, amely rámutat arra, hogy a magzati kommunikáció a fogantatással kezdődik és minden fázisa fontos (Tancz, 2011).

A kutatók közül Truby 1975-től foglalkozott a magzatnyelv fogalmával. A beszéd kezdeményeit az embrionális korszakra helyezi. Véleménye szerint a magzat nemcsak befogadja az anyjától hallott beszédet, hanem az anyaméhben utánozza is azokat a mozgásokat, amelyek újszülöttkorban a hangadáshoz szükségesek. A magzat és az édesanya közti kommunikációról szóló nézetek már a hazai modern pszichológiában is megtalálhatók (Szanati és Nagy, 2005). A magzattal folytatott kommunikáció fontos, erősíti az érzelmi fejlődést, kötődést a magzat és az anya között. A tudatosan alkalmazott akusztikus ingerlésnek ezért nagyon fontos szerepe van (Hidas és mtsai, 2002).

A húszhetes magzat fejlett hallószervvel rendelkezik és képes az amniotikus folyadékön átszűrődő hangok feldolgozására. Elsősorban édesanyja hangját érzékeli, azt tompítva hallja. A magzat a beszéd zenei jegyei alapján képes az anyanyelvét megkülönböztetni, valamint ezeket az információkat elraktározni. Az édesanyja hangja a magzat számára több mint verbális inger, ugyanis a beszéd ritmusa, hangszíne által az anya érzéseit is felismeri. A beszédhang fontos szerepet tölt be a korai kötődési szakaszban. A környezet nyelvére, valamint a szociális kapcsolatra való hangolódás már ekkor elindul. Ezt a szakaszt nevezhetjük magzatnyelvi időszaknak (Györkö és Klein, 2018).

A születés előtti nyelvpercepció vizsgálata a legérdekesebb folyamat. A vizsgálatok korlátozottak és nem képesek mindent megmutatni, de több érdekességre rávilágítanak. Például az újszülöttek szívesebben hallgatják édesanyjuk hangját, mint más női hangokat, felismerik anyanyelvüket, valamint azt a nyelvet is, amelyet az anya a terhesség során

beszélt. Az anyaméhben viszont a beszéd nem úgy hallatszik, mint az anyaméhén kívül. A magzatvíz szűrőként működik, ami csak a 300-400 Hz alatti hangokat engedi át. Ennek következménye, hogy a beszédnek csak a ritmusa, intonációja jut el a magzathoz (Gervain, 2017).

II.3. A preverbális szakasz

A preverbális szakaszt ún. nyelv előtti korszaknak, csecsemőkornak nevezik, amely 0-1 évre tehető. A gyermek nyelvi fejlődése a születés és az első év között három területen jelentős: a hangadásban, a beszédészlelésben és az interakcióban (Crystal, 1998). Az anyanyelv elsajátításában nagy szerepet játszik az anya-gyermek kapcsolat, valamint a közvetlen és a tágabb környezetben élővel folytatott kommunikáció.

A születéstől kb. a 6. hónapig állapotjelző hangadások jellemzőek, kezdetben a sírási hangok, majd a 2. hónaptól a gögicsélés, amely már változatosabb. A 6. hónaptól a hangadás már akaratlagosnak nevezhető, itt megjelennek a környezet nyelvére jellemző sajátosságok. A 6-9. hónapban ismét változik a nyelv, ekkor megjelennek az ún. protoszavak, a gyermek által használt alakú és jelentésű szavak, amelynek hangjai tiszták, jelentésük bizonytalan. A 9. hónap körül kezd el fejlődni a beszéd megértése, ekkor válik a gyermek képessé arra, hogy egy tárggyal való játék mellett megértse és tudatosítsa az odaillő szót (Vinczné Horváth, 2020).

A születést követő első napokban jelentkeznek a biológiai hangok, amelyeket reflexes hangadásnak neveznek, hiszen összefüggésben állnak a gyermek fizikai és lelki állapotával. A hangokat két nagy csoportra oszthatjuk:

- a) nem fiziológiás eredetű hangjelenségek (köhögés, tüsszentés, csuklás stb.),
- b) kifejező sírás (Tancz, 2011).

A sírásnak különböző típusai lehetnek, amely kifejezheti az éhséget, fájdalmat, dühöt és az unalmat is. Egyes típusok különböznek hangterjedelmükben, dallamukban, erősségükben és ritmusukban is (Gósy, 2000). Az újszülött hétféle jelzésértékű hangot képes produkálni, mindegyik másféle jelentéssel bír (2. ábra). A sírás egyfajta hangtréningnek is nevezhető. Az ezt követő gögicsélés, gagyogás során tanulja meg a gyermek, hogy melyik izmot használja egy adott hang megszólaltatásakor (Györkö és Klein, 2018).

2. ábra: Kifejező sírás

(forrás: <https://babafalva.hu/miert-sirnak-a-babak/> (2022.07.15.))

Fontos szerepe van a kommunikációs fejlődésben a mosolynak. Néhány nappal a születés után képesek a babák az édesanyjuk arcát felismerni, megkülönböztetni másokétól. Így jelenik meg arcukon a szociális mosoly (3. ábra), amely változik és fejlődik az öt körülvevők hatására. Nagyon fontos, hogy a mosolyt visszacsatolás kíséresse, ha ez elmarad, a társas interakció fejlődése megreked (Cole és Cole, 2001).

3. ábra: Szociális mosoly

(forrás: <https://femina.hu/gyerek/mikor-mosolyog-a-baba/> (2022.07.15.))

A gyermek fejlődésekor a beszédben a baba először az intonációt sajátítja el, azt a típust, amely az elégedetlenségre utal. Ezt követi a nyugodt beszéd, az állítás és az elbeszélés intonációtípusa, majd a harmadik hónaptól az örömet kifejező intonáció.

A sírást a gögicselés időszaka követi. A gögicsélést az váltja ki, hogy a gyermeknek örömet okoz a hangképzőszervek mozgása, valamint a létrejött hangzás is. A gögicselés készíti elő a beszédet, kezdetben hangokat, hangkapcsolatokat, majd hosszabb hangsorokat ejt. 4-5 hónapos korában a gyermek már órákig képes gögicsélni (4. ábra). A kisgyermek kb. 12-15 hónapos korukig hallatnak gögicselő hangokat, ezután jelennek meg a valódi szavak, s a gögicselés fokozatosan eltűnik a beszédből (Gósy, 2000).

A gagyogás időszakának megjelenését a kutatók más-más időszakra teszik. Megfigyelések alapján 6-10 hónapos kor körül kezdődik a folyamat. Ezeknek a hangoknak már rendszeresen visszatérő hangtani szerkezete figyelhető meg, a gyermek magánhangzókból és mássalhangzókból szótagokat próbál mondani és azt is észreveszi,

hogyan egyes hangsorok bizonyos eseményekkel járnak együtt (Fehérné Kovács és mtsai, 2019).

4. ábra: Gögicselés, gagyogás
(forrás:

https://www.babaszoba.hu/articles/baba/Mikortol_kezd_gogicselni_a_baba?aid=20211028160730
(2022.07.15.))

Ezzel szemben Gósy Mária A gyermeknyelv c. írásában 1 éves korra teszi a gagyogás időszakát, ekkor jelennek meg az első mondatszók (holofrázisok). A gagyogásban előforduló mondatszók torzítva jelennek meg, részben gyermeknyelvi és dajkanyelvi szavakat használnak, pl.: pápá, vaú - kutya, ke - keksz, ana - anya. Az első szavak az eredeti szavak ismétlései, 60 %-ban a szavak eleje, 10%-ban a szavak közepét ismétlik. A beszédmegértés általában az adott helyzethez kötött, pl. ha éles tárgyat vesz magához, rászólunk, hogy „Tedd le!” – ebből csak a veszélyhelyzetet érzi és nem a szavak jelentését (Gósy, 2000).

A gagyogás időszakában minden baba több hangot képes kiejteni, mint amennyi az anyanyelvének hangkészletét alkotja. Ez a készlet később, kb. 10 hónapos korra leszűkül, csak azok a jellegzetességek maradnak meg, amelyek az anyanyelvéhez igazodnak. Az első szavak azokból a hangokból alakulnak ki, amelyeket a gyerek a gagyogás időszakában is alkalmazott. Az első év vége felé a gagyogás lassan megszűnik, a gyermek azokat a hangokat, amelyekkel csak játszott, elkezd arra használni, hogy hangsorokat hozzon létre. A hangok kiejtésének elsajátítása nagy feladat az artikulációs nehézségek miatt, valamint meg kell tanulnia a gyerekeknek a hangok jelentésmegkülönböztető szerepét is (Lukács és Kas, 2011).

A szülők a baba hangadását jelzésértékűnek tartják, ezzel segítik a csecsemőt az emberré váláshoz. A hangot megpróbálják értelmezni, általában valamilyen cselekvést végeznek a hangadás után, pl.: felveszik, megetetik, szeretgetik a gyermeket. A baba ezt érzi, és ezt követően válik az önkéntelen hangadás a 6. hónapra akaratlagos hangadássá. Így az anya és a gyermeke között kezd kialakulni a kommunikáció (Tancz, 2011).

Csecsemőkorban minél többet kell beszélni a kisbabához. Annak ellenére, hogy a gyermek még keveset produkál, nagyon sokat ért a hallott beszédből, amely idővel őt is

beszédre készíti. A figyelme fokozatosan a szülő vagy gondozó felé irányul és megpróbál kapcsolatba kerülni a beszéd eszközével. Ezt kezdetben játékként fogja fel. A gyermek első életéveiben kiemelkedően fontos szerepe van az édesanyának. A szülő sok időt fordít arra, hogy a gyermektől visszajelzést kapjon. A gyermekével beszélgető anya hangszíne megváltozik, hangfekvése magasabb, ritmusa lassabb és szabályosabb, egyszerűbb szavakat és mondatokat alkalmaz, arra törekszik, hogy a gyermeket körülvevő legfontosabb tárgyakat, jelenségeket nevezze meg (Tancz, 2011).

A szülő alkalmazkodik a baba értelmi és nyelvi szintjéhez, fokozatosan próbálja fenntartani érdeklődését, beszéd közben követi figyelmének irányát, cselekvéseit és ennek megfelelően kommentálja azokat, figyel a gyermek közérzetére és annak megfelelően kommunikál. A cél minden esetben az, hogy valamilyen hangbeli vagy mozgásos választ, jelet váltson ki a gyermekből. A szülő gyakran maga válaszolja meg kérdéseit, amely után egy mosolyt, gögicsélést kap cserébe (Tancz, 2011). Ebben a beszédben gyakoriak a kérdő mondatok, megszólítások, felkiáltások. Ezt a sajátos nyelvhasználatot a szakirodalom dajkanyelvnek nevezi. A felnőtt igyekszik a nehezebben ejthető mássalhangzókat egyszerűsíteni, pl. az r mássalhangzó esetében. Ezen kívül sajátos kicsinyítő képzőket használ, gyakrabban főnév, ige fordul elő szókincsében. A dajkanyelv olyan állomás, amely bevezetőként szolgál a nyelvtanulás idején (Lengyel, 1981). Az első életévét betöltött gyermek 40-80 szót ért meg, ezt követően kezd el önállóan is szavakat mondani.

II.4. A kisgyermekkor szaksz

Az első szavak megjelenésénél a kutatók hasonló életkort határoznak meg, ez körülbelül 10-15 hónapos időszak, egyéves kor. A beszéd háromféle módon kezdődhet:

1. a gögicsélés abbamarad és egy ún. "néma" periódus következik, majd ezt követően kezd el a beszélni a gyermek;
2. a gögicséléssel párhuzamosan megjelennek az első beszédelemek;
3. a gögicsélés és a beszéd elemei keverten jelentkeznek.

Az első szavak már jelentéssel bírnak, ezeket a hangsorokat holofrázisoknak, szómondatoknak nevezzük, ugyanis formáját tekintve a szavakkal, funkciójuk szerint a felnőttnyelvi mondatokkal egyeznek meg. Ahhoz, hogy ezeket a szavakat megértsük, ismernünk kell a beszédhelyzetet, valamint hallanunk kell a szómondatokhoz társuló intonációt, amely befolyásolja a jelentést (Neuberger, 2014).

A gyermek kezdetben a hangtan sajátosságait tanulja meg szinte észrevétlenül. Ahhoz, hogy ez sikerüljön, fel kell ismernie, hogy a fonéma hangok formájában jelenik meg a beszédben, valamint figyelnie kell arra is, hogy az emberek artikulációja eltérő. A gyermek felismeri a fonémák megkülönböztető jegyeit, a hangok kapcsolódásának szabályszerűségeit (Lengyel, 1981). Ebben a korban a beszédképzési nehézségek miatt sajátos gyermeknyelvi hangtörvények jelennek meg, pl. hasonulásos folyamatok: alma helyett amma; metatézisek: doboz helyett toboz; időzítési folyamatok torzítása: cica helyett cicca. Gyakran előfordul, hogy az 1-3 éves gyermek leegyszerűsíti a hallott szavakat, pl. banán helyett ba (Neuberger, 2014).

1,5 éves kor körül ugrásszerűen megváltozik a gyermek beszédprodukciója, a lányoknál korábban, a fiúknál később érezhető ez a változás. Fokozatosan gazdagodik és bonyolódik a nyelvhasználat, ezt szótári robbanásnak, ugrásszerű szókincs-növekedésnek nevezi a szakirodalom. A szófajok közül a főnevek, majd az igék és az egyéb szófajok száma is megnő a közlésben (Tancz, 2011).

18 hónapos kortól jelennek meg a kétszavas közlések. A gyermek két ismert lexémát illeszt egymás mellé, egyes kutatók véleménye szerint ezt a folyamatot már szabályok irányítják. Ettől a szakasztól kezdve nagyon gyorsan sajátítják el az anyanyelv használatát, 18 hónapos kortól 6 éves korig naponta kilenc szót is képesek elsajátítani. Kétéves kor körül kezdődik a távirati stílusú (telegrafikus) beszéd, ami azért kapta ezt az elnevezést, mert a szóvégeket, toldalékokat, a névelőket, névutókat elhagyják. Az egymás után kiejtett szavak logikai sorrendje utal az összetartozásra (Neuberger, 2014). A kétszavas közlések után a gyerek egyre több szót képes összefűzni, többféle módon használja a szerkezeteket. Beszéde egyre több nyelvtani morfémát (kötőszót, toldalékot, névelőt) tartalmaz. A toldalékok elsajátításának sorrendje attól függ, milyen gyakran hallja azokat felnőtt környezetben (Lukács és Kas, 2011). A magyar anyanyelvű gyerekek a következő toldalékokat sajátítják el először: -t (tárgyrag), -ba, -ban (határozórag), -é (birtokjel). A gyermek a toldalékokon kívül odafigyel a beszéd dallamára, ezáltal igyekszik kifejezni a szavak tartalmi összetartozását. Ilyenkor előfordul, hogy a szavak hangsúlya a szó eleje helyett a végére kerül. A beszédértés egyfajta kulcsszó-stratégiával működik, a hallott kifejezésekből próbálja a gyerek felismerni a legfontosabb szót vagy szókapcsolatot, ezután a beszédhelyzetből következteti ki a közlés tartalmát. Ahhoz, hogy értse a szavakat, egyfajta felismerési kulcsra van szüksége. Azokat a szavakat, amelyeket gyakrabban hall és használ, már könnyedén felismer (Gósy, 2000).

A távirati jelleg idővel megszűnik, és a gyermek mondatai egyre inkább hasonlítani kezdenek a felnőttek által használt mondatokhoz. A 3. év végére már 3-5 szóból álló mondatokat is képesek önállóan alkotni. A távirati stílust felváltják a többtagú közlések, fokozatosan megjelenik a beszédben valamennyi szófajtani kategória, ezzel együtt növekszik a szavak száma (bővül az aktív és a passzív szókincs). Ezeket a nyelvi elemeket megpróbálja minden területen általánosítani, olyankor hibázik, túláltalánosít, ezt nevezzük analógiának, pl. látottam – láttam, hót – havat stb. A nyelvtani szerkezetekben később is előfordulnak gyermeknyelvi jelenségek, ilyenek az egyeztetés hiányosságai pl. babák énekej- babák énekelnek (Gósy, 2000).

A gyermek beszédfejlődése három éves koráig gyorsan fejlődik. Pontosabban ismeri fel a szavakat, egyre jobban alkalmazza a grammatikai szerkezeteket. Ebben a korban szüksége van még az ún. vizuális információra, megfigyeli a felnőtt artikulációját, mimikáját, hanghordozását. Mivel szókincese egyre bővül, ezért társas kapcsolatai kiszélesednek, szívesen kommunikál más felnőttekkel és gyerekekkel a családtagokon kívül is. A gyerek ebben a korban már szívesen hallgat mondókát, verset, mesét, dalokat és könnyedén el is sajátítja azokat. Hároméves korra a normál fejlődésű gyerek beszéde kialakulnak és megszilárdulnak tekinthető (Dankó, 2003).

II.5. Az óvodáskorú gyermekek beszédfejlődése

Hároméves kor után a gyermekek beszédfejlődése a nyelv valamennyi (fonológiai, morfológiai, szintaktikai, pragmatikai) szintjén változik. Gósy Mária megfogalmazása szerint ez az ún. „verbális mámor” időszaka, hiszen a gyerekek szóhasználatában döntő többségében igék fordulnak elő (Gósy, 2000).

A nyelvi szinteken több változás jelenik meg. Fonetikai szinten 4 éves korra normál beszédprodukció fejlődése esetén valamennyi beszédhangot képesek helyesen kiejteni a gyerekek, esetleg az r hang okozhat nehézséget. Grammatikai szinten öt-hat évesen a magán- és a mássalhangzók elkülönítésére is képesek. A nyelvtani szerkezetek ebben az időszakban bonyolultabbá válnak, de 6 éves korra az összes igeidő és igemód helyes használata ki kell, hogy alakuljon a beszédben. Lexikai és szemantikai szinten a távirati stílus fokozatosan megszűnik, 4-5 évesen az aktív és passzív szókincs bővülésével elsajátítják a cselekvő igéket, fejlődik a szójelentés, kialakul az átvitt jelentés értelmezése is. A hatéves gyermeknek már fel kell ismernie a hangok sorrendjét, valamint meg kell ismételnie az idegen szavakat is. Az adott életkornak megfelelő mesék, történetek, versek tanulságát, következményét le kell tudnia vonni. Az iskolába lépés előtt a gyermek kb. 2500-

3000 szavas szókinccsel rendelkezik. Szintaktikai szinten 3-4 éves kor között kezdődik a Miért? korszak, amikor a gyermek kérdéseket tesz fel, hogy megértse az összefüggéseket, a szülő feladata, hogy ezeket a kérdéseket türelmesen megválaszolja, mert ezek alapozzák meg a mondatalkotás továbbfejlődését. Ebben a korban jelennek meg az alárendelt mellékmondatok, a szövegösszetartó erőt biztosító nyelvi jelek, valamint itt sajátítja el a gyerek a nyelvtani szabályokat is. 4-5 éves korban ez tovább fejlődik, majd 5-6 éves korra képes a gyermek a közléseket dekódolni és összefüggő mondatokban fejezi ki magát. 6 éves korra már kompetens nyelvhasználónak tekinthető. Pragmatikai szinten 3 éves gyermek már párbeszédet kezdeményez, képes a hallgató figyelmét felkelteni, megfelelően válaszol a feltett kérdésekre. Ezek a képességek 3-5 éves kor között tovább fejlődnek, így az 5. év végére már megtanulja az udvariassági formulák helyes használatát is (Vinczéné H, 2020).

Az óvodás korú gyermek beszédfejlődését több tényező is befolyásolja. A percepció (érzékelés és észlelés) fejlesztése, előfeltétele a fogalmi gondolkodásnak és a verbális fejlődésnek. A mozgásgyakorlatok, a játék, a kézműves foglalkozások befolyásolják a beszédképesség fejlődését (Tancz, 2011).

Óvodás korban jelenik meg az ún. egocentrikus beszéd. A gyerekek valamilyen tevékenység közben hosszú monológokat, önmaguknak szóló olykor hangos, néha motyogó kommentárokat használnak. Például „Ezt most ide teszek. És akkor vége.” Az egocentrikus beszéd egyfajta átmenet a beszéd és a gondolkodás között, pszichikailag belső beszéd, fiziológiailag hallható külső beszéd. Az egocentrikus beszéd által a gyerekek számos nyelvi elemet sajátítanak el. Az egocentrikus beszéd óvodáskor végére, kisiskoláskor elejére megszűnik, pontosabban belső beszéddé, gondolkodásbeszéddé alakul át (Tancz, 2011).

A gyermeki nyelv elsajátításában a beszédfejlődés eszköze a mesehallgatás. A népmesék hallgatásakor könnyen megjegyzik a cselekmény időrendi sorrendjét, beleélik magukat egy-egy szerepbe. Óvodáskorban a gondolkodás a beszédhez kötötté válik. Gondolkodásuk fejlődése ekkor már két irányba halad: a cselekvés és a beszéd terén. A beszéd cselekvéshez kötött, amely visszahat a cselekvésben megnyilvánuló gondolkodás fejlődésére. Mondókázás, verselés közben mozgásukkal követik a ritmust, amely hatással van a beszédminőségre is. Az óvodai sokszínű tevékenységek (játék, kézműves foglalkozás, zenei, irodalmi, matematikai) hatással vannak az értelmi fejlődésre (Dankó, 2003).

III. A PÖSZESÉG ELMÉLETI ÁTTEKINTÉSE

A gyermekek szinte észrevétlenül tanulják meg anyanyelvüket. A beszéd kialakulása azonban összetett folyamat, amelyre hatással van a gyermeket körülvevő környezet is. A helyes beszéd kialakulásához jó hallásra, ép beszédszervekre, ép idegrendszerre, beszélő emberi környezetre van szükség. Némely esetben nem minden adott, ekkor alakulnak ki a beszédhibák, amelyeknek több típusát különböztetjük meg: megkésett beszédfejlődés, orrhangzós beszéd, dadogás, hadarás, pöszeség. A felsoroltak közül a pöszeség a leggyakoribb. Dolgozatom következő fejezetében a pöszeség elméleti hátterét és terápiáját foglalom össze.

III.1. A pöszeség elnevezése és fogalma

A pöszeség jelölésére számtalan kifejezést találhatunk a szakirodalomban. Ezek közül a legelfogadottabb és legáltalánosabb kifejezés a dyslalia. Szűkebb értelemben a jelölés csak a torzítás kifejezésére szolgál, tágabb értelemben viszont mindenféle típusú artikulációs rendellenesség megjelöléseként alkalmazzák. A magyar szakirodalomban Sarbó Artúr honosította meg a pöszeség kifejezést, emellett az artikulációs zavar megnevezés a legelterjedtebb napjainkban. Montágh Imre szerint: „Az anyanyelv beszédhangjainak következetesen helytelen kiejtését pöszeségnek (artikulációs zavarnak) nevezzük.” (Montágh és mtsai, 2018, 55. o.)

A pöszeség meghatározásánál sem egyöntetű a kutatók véleménye, ugyanis egyes szerzők a vezető tünetekből, míg mások az etiológiai faktorokból indultak ki. Max Nadoleczny úgy véli „A pöszeség bizonyos hangok, vagy hangkapcsolatok helyes képzésének vagy kiejtésének képtelensége.” (Kovács, 1998, 95. o.) Ezt a nézetet vallja a hazai kutatók közül Kanizsai Dezső is, aki szerint „a beszédhiba bizonyos fokig izolált: nem a beszéd egész folyamatára, hanem csupán a hangképzés egy-egy mozzanatára terjed ki”. Kanizsai Hvatcev állítását tartja szem előtt, aki azt hangsúlyozza, hogy ennél a beszédhibánál az artikulációs forma és a beszéd tartalom egysége bomlik meg. (Kanizsai, 2016, 25. o.) Ez pedig annyit jelent, hogy a pöszén beszélő gyermek annak ellenére, hogy tartalmilag és formailag kifogástalanul beszél anyanyelvét, nem képes hangtanilag teljes értékű hangképzésre. Sarbó Artúr és Murányi Antal a pöszeséget a beszéd tisztaság zavarának tekinti. Vassné Kovács Emőke meghatározása szerint: „A pöszeség a beszéd tisztaságának olyan zavara, amelyre jellemző az adott nyelvközösség artikulációs normáitól

való eltérés.” (Kovács, 1998, 96. o.) A modern logopédiai terápia Schilling szemléletére épül, akinek a véleménye eltér az eddigiektől. Állítása szerint a pösze gyermek annak ellenére, hogy megtanulja a szükséges nyelvmozgásokat és alkalmazza is azokat, mégsem képes a hibásan ejtett hangot fonémaként kezelni, a nyelv fonémarendszerébe nem tudja beépíteni (Kovács, 1998).

III.2. A pöszeség felosztása

A pöszeség felosztását Kovács Emőke Logopédiai jegyzet I. (1998) című munkájában ismerteti. A pöszeség felosztása több szempont figyelembevétel alapján történhet:

1. Kóroktan szerint (etiológiai tényezők figyelembevételével):

- organikus (szervi):
 - impresszív
 - expresszív:
 - perifériás (dysglossia)
 - centralis (dysarthria)

Ide tartoznak az ajkak, a nyelv, a fogak, a lágyszájpad és az orrüreg területén létrejövő szervi elváltozás miatt kialakuló artikulációs zavarok (bénulás, daganat, ciszta, hormonális változások, fejlődési rendellenesség stb.)

- funkcionális (működési)

Ebben az esetben szervi eltérés nem áll a háttérben, a működés hibájaként értelmezik. Kialakulásában több tényező is szerepet játszik: megkésett beszédfejlődés, orientációs zavarok, motoros ügyetlenség, a hallás épsége, a hallási emlékezet terjedelme, szociális környezet stb.

2. Kiterjedés szerint:

- teljes (általános, diffúz)

Az artikulációs zavar a mássalhangzók nagy részére és esetleg magánhangzókra is kiterjed.

- részleges (parciális):
 - monomorph
 - polymorph

Egy-két hang vagy hangcsoport hibás artikulációjára vonatkozik.

3. Akusztikus tünet szerint:

- torzítás (diszlália): bizonyos hangok esetében a képzésmód helytelen: pl. kidugja a nyelvét a fogai között, amikor a sz, z, c hangot mondja (interdentális képzés).
- helyettesítés (paralália): A hangok felcserélése, pl. sapka helyett szapka.
- kihagyás (alália): Nehezebben képezhető hangok kihagyása, pl. róka helyett óka.

4. Beszédhiba tudatosság szerint (Schilling felosztása):

- szenzoros: A gyermek nem képes a hangmegkülönböztetésre, ezért sem magánál, sem másnál nem ismeri fel a hibásan ejtett hangot. Pl. „Ez vijja?” kérdésre „Igen, ez vijja.” válaszolja.
- kondicionált: A vizsgáló helytelen artikulációját felismeri, saját beszédhibáját azonban nem. Pl. „Ez vijja? kérdésre a válasza „Nem, ez vijja.”
- motoros: A gyermek felismeri beszédhibáját, de motorosan képtelen a tiszta artikulációra. Pl. „Ez vijja?” kérdésre azt feleli, hogy „Ez nem vijja, de nem tudom jól kimondani.” (Kovácsné, 1998)

III.3. Tünetei

A pöszeség tünetei több területen jelentkezhetnek. A beszédben hallható tüneteket Kovács Emőke Logopédiai jegyzet I. (1998) tankönyvében a következő módon csoportosítja:

1. torzítás (pontatlan képzés) – leggyakoribb fajtáit külön névvel jelöli a szakirodalom (pl.: a sziszegő hangok torz ejtése a szigmatizmus)
 - a) A magánhangzók eltérő képzési módja
 - Hehezetes képzés: ezt a hibát a hangszalagok összezáródása előtt kibocsátott zöngétlen levegő okozza.
 - A zöngéképzés zavarai: ebben az esetben a magánhangzók hangszíne lehet rekedt, halk, fátyolozott, suttogó.
 - Orrhangzós képzés: amennyiben a lágyszájpadzár renyhén vagy egyáltalán nem jön létre, a magánhangzó képzése orrhangzós színezetű lesz.
 - Torzított képzés: A képzési hiba hátterében szervi ok, vagy helytelen beidegzés állhat.

b) A mássalhangzók eltérő képzési módja

- A képzés helyének eltolódása – ebben az esetben a beszédszervek nem a megfelelő helyen kerülnek egymással hangképző állásba, a hang ennek következtében tisztátalan színezetű lesz. Típusa:
 - Interdentális képzés: t, d, l, r, n, sz, z, c, s, zs, cs a két fogsor közé helyezett nyelvvel képezik.
 - Addentális képzés: sz, z, c, s, zs, cs a felső fogsorhoz nyomott nyelvvel képezik.
 - Palatális képzés: sz, z, c, s, zs, cs nem az alveoláris területen, hanem palatális helyen képezik.
 - Kakuminális képzés: a koronális hangok ejtésénél a nyelv nem a rendes képzési hely, hanem a szájpadról legmagasabb pontja felé mozdul ki, így ezek a hangok torokhang jellegűek lesznek.
- A képzés módjának hibái:
 - Záralkotás hibái: a zár területe lehet keskenyebb és szélesebb, az izomfeszültsége pedig erősebb vagy enyhébb.
 - Zárfelbontás hibái: egyes esetben a zár nem középen nyílik, hanem oldalszáron, ilyenkor a hang elmosódottabb. Amennyiben a zár felnyitásában az alsó állkapocs is részt vesz, ún. „tátogott” képzés jön létre, a zár nem eléggé élesen pattanó.
 - Résképzés hibái: tágabb rés esetében elmosódott, lágy lesz a hangszín, szűk rés esetén préselt, füttyszerű. Hibás a képzés, ha a középrésű hangokat oldalnyílásosan ejtik.
 - Helytelenül adagolt képzési levegő:
 - a befelé szívott levegővel képzett hangok (pl. zöngés hangok zöngéje nem jön létre);
 - a zárnyílás levegő nélkül történik (csettintett, cuppogó képzés);
 - hehezetes kezdés (a réshelyzet kialakulása előtt a hangszalagok h-állása mellett indul el a levegővétel);
 - bő vagy kevés levegőjű hangképzés.
 - Orrhangzós képzés: a légyszájpad működése nem megfelelő, így az orális mássalhangzók orrhangzós színezetet kapnak.

- Torzított képzés: az ajkak, az állkapocs vagy a nyelv rendellenes működése miatt jön létre.

2. paralália (helyettesítés, hangcsere)

- a) A magánhangzók eltérő képzésmódja: a nyelv vízszintes illetve függőleges mozgása, az ajkak labilizációja vagy illabilizációja, valamint az állkapocs-szög változása együttesen alakítja ki az egyes magánhangzókra jellemző hangszínt. Hangcsere esetén a beszédszervek eltérő működése miatt más magánhangzó jöhet létre, pl. á helyett a.
- b) A mássalhangzók képzésének eltérő módja: amikor az eredeti hang helyett teljesen más hang jön létre (pl. k helyett r). Típusai a következők:
- Felcserélt képzés
 - Módosított képzés
 - Zöngétlen ejtés
 - Zöngés ejtés
 - Orrhangú ejtés
 - Szájhangú ejtés
 - Zárlatos ejtés
 - Réses ejtés

3. alália (kihagyás)

A beszédhangok kihagyása különböző fonetika helyzetben. Leggyakoribb a h, l, r hangok kihagyása, pl.: hajó- ajó (Kovács, 1998).

III.4. Az élettani pöszeség kialakulása

A beszédfejlődés folyamán 3 éves korra alakul ki az anyanyelvre jellemző hang- és fonémarendszer. A fonémák ejtése során tapasztalhatók eltérések, amelyeket 4,5-5 éves korig élettani pöszeségnek tekint a szakirodalom. Megfelelő akusztikus és motoros fejlődésnél az élettani pöszeség spontán javul, nincs szükség logopédiai terápiára. Ebben az esetben a gyermek maga is észreveszi a környezetében előforduló helytelen kiejtést, a sajátját még nem észleli. Ezt a típust Schilling kondicionáltnak tekinti, pl. Ez nem szapka, hanem szapka (Kovács, 1998). A motoros diszláliára jellemző, hogy a saját hibáját érzékeli és belátja a gyerek, hogy nem tudja kimondani helyesen. Az élettani pöszeség nem tekinthető beszédhibának. A természetes beszédfejlődésbe nem szabad beavatkozni, mert a korai késztetés a helyes beszédre, akár visszájára is fordulhat és a beszédhangok torzulásához vezethet, ritkább esetben dadogást válthat ki. Az élettani pöszeség esetében a

beszédfejlesztő gyakorlatokat szükséges előtérbe helyezni, otthoni környezetben és az óvodában is. Ha a gyermek nem jár óvodába, a szülő is segítheti a fejlődést különböző mondókákkal, énekekkel, mesékkel, versek ritmizálásával, népi gyermekjátékokkal. Kisebb segítséggel az élettani pöszeség 5 éves korra megszüntethető (Krasznár, 2003).

Az élettani pöszeséget nehéz elkülöníteni a valódi beszédhibától. Gósy Mária (1993) megfogalmazza, hogy ha egy beszédhang nem jelent még meg a gyermek beszédében, akkor óvodáskorban kialakulhat, ha viszont hibásan van meg, akkor úgy fog automatizálódni, valamint ha a hangképzési hiba 4-5 éves korra is megmarad, akkor már élettani pöszeségről beszélünk. Ez abból adódik, hogy a gyermek egyes hangokat nem képez még tisztán, más hanggal helyettesít, téveszti az adott hangot egy másikkal. Az élettani pöszeség minden gyermeknél előfordulhat.

Az élettani pöszeség típusai:

1. szócsonkítás: csak az első szótag kiejtése pl. mókus- mó;
2. hangelhagyás: az r vagy h hang elhagyása pl. ...ol van?;
3. hanghelyettesítés: ö helyett o pl. otos;
4. hibás hangképzés: az r uvuláris ejtése, sz, z, c fogközi ejtése;
5. hasonulás;
6. hangátvetés pl. picő-cipő.

Az óvodáskorú gyermek beszédhibáit javítani kell, amennyiben ez elmarad, a nyelvi fejlettség, a fonémák tudatosulásának hiánya a későbbiekben diszlexiához vezethet. Az olvasás megtanulásához szükség van arra, hogy a gyermek ismerje anyanyelvének elvont egységeit: szavakat, szótagokat, különbséget tudjon tenni a fonémák között (Dankó, 2003).

III.5. A pösze terápia felépítése

A terápia célja a kóros artikuláció megszüntetése, a beszéd tisztaságának helyreállítása, valamint a társuló nyelvi zavarok rendezése. A terápia megkezdése előtt az alábbi feladatokat kell elvégezni: anamnézis felvétele, kóreredet feltárása, a tüneti kép leírása, a logopédiai vizsgálatok elvégzése, egyéb szakvizsgálatok kérése, diagnózis felállítása, kezelési terv kidolgozása, terápia lefolytatása, státusz rögzítése, utógondozás tervezése (Thoroczky, 2016). A terápia megkezdése előtt alaposan fel kell mérnünk a gyermek képességeit, aktuális állapotát. Figyelnünk kell arra, hogy sikerélményhez juttassuk az óvodáskorú gyereket, arról a szintről induljunk, ahol épp tart, időt kell hagynunk a fejlődésre. A munkafolyamat apró részmozdulatokból áll, amely esetében folyton

szemléltető eszközökkel színesítjük a terápiát, bemutatjuk, együtt végezzük, képekkel támasztjuk alá a mozdulatokat, majd csak instrukciókkal segítjük, míg el nem ér az önálló munkavégzéshez.

A terápiában meghatározott egymásra épülő módszertani lépések követése szükséges. A lépések egymásutánosságának betartása elengedhetetlen, ugyanúgy ahogy a mozgásfejlődésben is fontos a sorrendiség, úgy a finom mozgások kialakításában is.

A módszertani egységek az alábbiak:

- I. Az előkészítő szakasz két részből áll:
 - a) motoros készségek komplex fejlesztése (fűvőgyakorlatok, ajaktorna, nyelvtorna, légzőgyakorlatok),
 - b) auditív percepció fejlesztése (auditív figyelem kialakítása, beszédhangzók differenciálása, auditív emlékezet kiépítése).
- II. A hangzófejlesztés szakasza történhet:
 - a) indirekt módszerrel: egyszerűbb módszer, amely játékos hangutánzásra épül,
 - b) direkt módszerrel: a mozzanatok magyarázata lépésenként.
- III. Rögzítés szakasza: szótagok, szótagciklusok ismétlése játékos formában.
- IV. Automatizálás szakasza: az új hang helyes ejtése a szavakban, mondatokban, beszédben.
- V. Motoros differenciálás szakasza: a felcserélt hangzó párok együttes és differenciált használata. Ez a lépés csak akkor szükséges, amikor a tanuló nem tudja használni az új hangzót a régi jelenlétében (Thoroczkay, 2016).

IV. A SZAKDOLGOZATBAN ÉRINTETT KÓRKÉPEK

Szakedolgozatomban a pöszeség mellett a dadogás és a megkésett beszédfejlődés kórképe is előtérbe kerül. Ezek azok a beszédhibák, amelyek a beszédfejlődés során a leggyakrabban előfordulnak és egyszerre jelennek meg a pöszeség mellett. A kórképek megnevezésénél a hagyományos, általánosan elterjedt terminológiát alkalmazom, Montágh Imre, Montághné Riener Nelli és Vinczéné Bíró Etelka (2018) Gyakori beszédhibák a gyermekkorban c. kiadványára alapozva. Ennek tudatában az artikulációs zavar helyett a pöszeség, a beszédfolyamatosság zavara helyett pedig a dadogás terminus olvasható munkámban. Az alábbiakban röviden ismertetem a dadogás és a megkésett beszédfejlődés kórképét is.

A dadogás kialakulásával, okaival számtalan kutató foglalkozott. A legnagyobb hatást a magyar logopédiára Albert Gutzmann és Hermann Gutzmann munkássága gyakorolta. Roboz József, a dadogók és hebegők gyógytanfolyamának megalapítója a német kutatók munkássága alapján írta meg A dadogás gyógyítása című könyvét. A dadogás „a beszéd összerendezettségének zavara, amely a ritmus és az ütem felborulásában és a beszéd görcsös szaggatottságában jelentkezik” (Kanizsai, 1958, 8. o.). A dadogás tünetei között fellelhető az artikulációs folyamat sérülése, amit a hangképző és az állkapocsizmok rossz összehangolása, az izmokban megjelenő remegés és az artikulációban részt vevő izmok megnövekedett aktivitása okoz. Az artikulációs hibák a hangok egymáshoz kapcsolódásánál jelentkezhetnek. A dadogás kialakulásához több tényező is hozzájárulhat: a beszédfejlődés késése, az artikulációs zavar, a pöszeség, a hadarás stb. Bármilyen beszédképességben megjelenő gyengeség a gyermeket fogékonyá teheti a beszédbeli megakadásokra (Lajos, 2009).

A gyermekek általában nagyon könnyen elsajátítják az anyanyelvet, minden erőfeszítés nélkül. Néhány esetben viszont már a korai időszakban nehézségekkel küzdenek a beszéd elsajátítása terén, ezeknél az eseteknél megfigyelhető a fejlődésük látványos elmaradása is. A nyelvi késésnek több fajtája ismert: a beszédindulás kezdetének ideje kitolódik, a fejlődés sebessége lassú, a beszéd minősége nem megfelelő. Egyes esetekben a késést mutató gyermek rövid időn belül felzárkózik társaihoz, de az is előfordulhat, hogy nem éri el a felnőtt nyelvi szintet. A nyelvi késésnek számtalan oka lehet: genetikai, általános fejlődési zavar, szenzoros zavar, értelmi sérülés velejárójaként is jelentkezhet (pl.: Down-szindróma vagy a magzati alkoholszindróma, a hallássérülés és az autizmus stb.). Amennyiben a gyermek 2-2,5 éves korra nem birtokol 70 szavas szókincset, aktívan nem használ rövid

szókapcsolatokat, akkor megkésett beszédfejlődésről beszélünk. Ebben az esetben a logopédiai terápia során beszédindító terápiára van szükség, hogy mielőbb felzárkózzon a gyermek. A terápia öt terület fejlesztésére irányul: beszéd és nyelv, mozgás, emlékezet, gondolkodás és a figyelem fejlesztése. Fontos, hogy a terápia kezdetén minden lehetőséget megragadjon a logopédus, amellyel felkeltheti a beszédkedvet és fejlesztheti a beszédre irányuló figyelmet is. A terápia teljes ideje alatt oda kell figyelni a szókincs folyamatos bővítésére és a nyelvtani rendszer felépítésére. A megkésett beszédfejlődés terápiájának fontos része az artikulációs készség fejlesztése is, ugyanis a nyelvfejlődési elmaradás velejárójaként megjelenhet pöszeség. Mivel kisgyerekekről van szó, fontos, hogy a terápia alapját minden esetben a játékra építsük (Fehérné Kovács és mtsai, 2019).

V. A NÉPDALOK, MONDÓKÁK, NÉPI- ÉS GYERMEKJÁTÉKOK, MINT AZ ANYANYELVI NEVELÉS ESZKÖZE

V.1. A pöszeség javítása népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok segítségével

„... a gyermekmondókákat – évszázadokon át – valóban mezítlábas leánykánk, fiacskáink alkották, ha pedig szüleiktől, nagyszüleiktől tanulták, akkor is a maguk észjárása és nyelve szerint forgatták, rakosgatták, alakígtatták, csiszolgatták... A gyermekmondókák gyermekek nélkül nem élhetnének, semmiféle értelmük nem volna; nélkülük az emberiség folklórja ha nem is a legnagyobb, de bizonynyal egyik legbűbájosabb részével színtelenebb és szegényebb lenne.”
(Faragó és Fábián, 1982, 5. o.)

A népi játékok keletkezésének ideje több száz évre nyúlik vissza. A pedagógusokban gyakran felmerül az a kérdés, vajon aktuálisak és hasznosak-e ezek a játékok napjaink oktatási rendszerében?

A népi játékok alapja a természetesség. Játszva, szinte észrevétlenül tanítja a gyermeket a mozgásra, ritmusra, beszédre. Így nem válik erőltetetté a tanulás-tanítás, nem érzi a gyermek kötelezőnek a feladatot. Minden fejleszthető területre található jól alkalmazható játékváltozat, amely segíti az iskolában elvárt képességek: az írás, olvasás, számolás képességének elsajátítását, megelőzi a részképességzavarokat. A csoportos oktatás a szociális folyamatokat is befolyásolja, fejleszti az önismeretet és az önkifejezést, az egész személyiségre pozitív hatással van (Kiss, 2014).

A népi játékoknak kétféle funkciója van: elsősorban hatással van a lélekre, valamint befolyásolja a társadalmi kapcsolatok kialakulását is. A paraszti kultúrában, amikor kisbaba született a családban, minden közvetlen hozzátartozó, rokon, szomszéd részt vett a gyermek nevelésében. Születésétől kezdve körülvette a játék, kézről-kézre adva bölcsődalokkal ringatták, mondókázás közben cirógatták, csiklandozták, tapsoltatták, táncoltatták, lovagoltatták stb. A játékok által ismerte meg saját testét, az őt körülvevő személyeket. Ez a testközelség játék közben a személyiségfejlődést biztosította. Ahogyan fejlődött, egyre több mondókával ismertették meg, amelyhez cselekvést kötöttek, pl. hívogatta a napot, biztatta az esőt, köszönt minden állatnak a baromfiudvarban. Ezáltal a külvilágot is megismerte, önbizalomra tett szert, mindez észrevétlenül óriási hatással volt a beszédkészség fejlődésére.

A népi játékok segítségével a gyermek elsajátította az együttélés szabályait, könnyebben elfogadta társait, megismerte a társadalmi hierarchiát, megtanult csapatban dolgozni, így szocializálódott (Lázár, 1996).

A népdalok, népi mondókák, versek fontos szerepet töltenek be az anyanyelvi nevelésben, hiszen mondogatásuk segíti a beszédészlelés és -megértés fejlődését. Ezek által sajátítja el a gyermek: a beszéd automatizmusait, a tiszta beszédhallást, a helyes légzést, ejtést és artikulációt, valamint a hangkapcsolatok törvényszerűségét. A többszöri ismétlés során a beszédtempó, ritmus, hangsúly, hanglejtés is rögzül. A versekhez fűződő dallam, a dramatizált népi játékok, versek hallgatása felkelti a gyermek beszédkedvét, fantáziáját. A beszédfejlődés valamennyi eszköze megtalálható ezekben, többek közt a mozgás, a zenei hatások és a ritmus élménye is (Dankó, 2003).

A népi mondókák jelentősége a fejlődés szempontjából az életkor előrehaladtával változik. 2-4 éves korban nem a mondóka jelentése, hanem maga a mozgás és a ritmus fontos. Ebben az életkorban a mozgásos játékok által szerzi a legtöbb fejlődéshez szükséges ingert a gyerek. Élvezettel figyeli és követi azokat a ritmikus mondókákat, amelyekre ringatózni, guggolni, lépegetni vagy táncolni kell (Dankó, 2003).

A fejlődés következő szakaszában a mozgást a felismerés váltja fel, elkezdődik a versek értelmezése. Az anyanyelvi nevelés legfontosabb eszköze a verstaniítás. A versek ismételtetése által játszik a gyermek a képzeletével, a szavakkal, a ritmussal. A vers érzelmeket, megnyugvást sugároz, új szavakat, gondolatokat kapcsol össze, fejleszti ismereteit. Számptalan fontos dolgot tanul meg a szövegből: muzikális szavakat, a szófajok sokféleségét, a hangok érzelmekeltő hatását, a hangfestő, hangutánzó szavakat, új szavakat és régies kifejezéseket, költői eszközöket, prozódiai elemeket stb. A népi mondókák, versek által a gyermek olyan érzelmegazdag belső képzelőerőre tesz szert, amely nélkülözhetetlen a beszédfejlődés szempontjából (Dankó, 2003).

VI. AZ ELMÉLETI RÉSZ ÖSSZEFOGLALÁSA

Szakedolgozatom elméleti részében bemutattam a beszédfejlődés szerepét a gyermek életében. A beszédfejlődés szakaszait a magzati kortól egészen az óvodás korig vizsgáltam. A szakirodalom feldolgozása során arra a következtetésre jutottam, hogy a gyermek beszédének fejlődésében a legfontosabb szerepet a szülő tölti be. A beszéd kialakulása egyszerű folyamatnak tűnik, valójában viszont több dolog (ép beszédszervek, az idegrendszer megfelelő működése, megfelelő szociális háttér stb.) szükséges ahhoz, hogy helyesen tanuljon meg a gyermek kommunikálni.

Dolgozatom elméleti részében a pöszeség fogalmával, típusaival, tüneteivel, valamint a pösze terápia szakaszaival is foglalkoztam. A terápia bemutatása után arra következtettem, hogy a helyesen ejtett hang sok-sok gyakorlás után érhető el. Ehhez a gyakorláshoz használhatjuk fel az évszázadok alatt szájhagyomány útján keletkezett népköltészeti alkotásokat, amelyek őrzik a magyar nyelv gondolatvilágát, ritmusosságát, dallamát.

A továbbiakban, kutatásomban olyan tankönyvek, gyűjtemények vizsgálatát célzom meg, amelyek a logopédia terápia során gyakran használatosak. Vizsgálom a népköltészeti alkotások pösze terápiában betöltött szerepét, valamint azt kutatom, hogy a népköltészeti alkotások milyen céllal, a terápia melyik részében kerülnek felhasználásra.

VII. A KUTATÁS BEMUTATÁSA

A szakirodalmi áttekintést követően A népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok pöszeség terápiájába történő integrálásának lehetőségei téma keretén belül végzett kutatásomat, annak alapján megfogalmazott célokat és kérdéseket, kutatási módszereket és az azt követő eredményeket ismertetem.

VII. 1. A kutatás célkitűzései, kérdései

Kutatásom célja az, hogy megvizsgáljam azokat a tankönyveket, amelyek felépítésébe a szerzők tudatosan beépítették a mondókákat, áttekintem azokat a terápiákat, amelyek során alkalmazzák, megfigyelve a pösze terápiában betöltött szerepüket, valamint népi eredetüket. Vizsgálatom három tankönyvre terjed ki:

1. A hangok birodalma – a pösze és a dadogás terápiában alkalmazott;
2. Én is tudok beszélni 1-3. – a megkésett beszédfejlődés, a dadogás és a pösze terápiában alkalmazott;
3. Lexi-sorozat – diszlexia prevenció program során alkalmazott.

Vizsgálatomban azért ezekre a könyvekre fókuszálok, mert a pöszeség hátterében gyakran állhat megkésett beszédfejlődés, társulhat egyéb beszédproblémákkal, ilyen lehet pl. a dadogás. A pösze terapia egy komplex terapia, amelynek elsődleges célja az artikulációs hibák korrigálása és a beszéd tisztaságának javítása. A pösze terapia másodlagos célja, hogy az iskolai életkorban felmerülő tanulási nehézség, zavar (diszlexia, diszgráfia) elkerülhető legyen. A fent megnevezett könyvek nem egyszerű fejlesztőkönyvek. Tankönyvvé minősítésüket követően a legtöbbször használatosak a logopédiai terápiában, a logopédusokon kívül óvodapedagógusok, tanítók is alkalmazzák munkájuk során.

A fent megnevezett tankönyveken kívül utánanéztem olyan kiadványoknak is, amelyek szerves részét képezik a mindennapi logopédiai tevékenységnek a hanghibák javítása során. Ilyen Takácsné Nagy Judit Jól hallom, jól mondom c. munkafüzet-sorozata, Korompai Istvánné Cserebere sorozata és Lőrik József Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához c. kiadványa.

Vizsgálatom közben a következő kérdések fogalmazódtak meg bennem:

- Melyek azok a terápiák, amelyek során a mondókák használata előtérbe kerül?

- Van-e olyan tankönyv, gyűjtemény, amelynél a pösze terápiában jelennek meg mondókák, ha igen, akkor a terápia melyik szakaszában?
- A mondókák többsége népi jellegű vagy konkrét szerző alkotása?

VII. 2. A kutatás módszertana

Kutatásom során a dokumentumelemzés módszerét választottam. A tankönyvelemzés mint módszer a kvalitatív módszerek közé tartozik (Krippendorff, 1995). A vizsgálatban megtekintett tankönyvek és munkafüzetek felépítése változatos. A könyvek elsődleges célja, hogy a képességek és készségek fejlesztésében segítséget nyújtsanak. Az általam vizsgált könyvekben, az ismeretközlő funkción kívül, gyakoroltató szerep is megjelenik. A könyvek különböző logikai felépítést követnek, a bennük olvasható feladatok sokrétűek, gondolatgazdagok. A tankönyveket az alábbi szempontok szerint vizsgáltam:

1. A tankönyvek alapadatainak bemutatása

Az adatok tartalmazzák a tankönyv pontos címét, a szerző vagy szerkesztő nevét, a kiadvány megjelenésének idejét, tankönyvi minőségének megítélését.

2. A korosztály meghatározása

A tankönyv mennyiben alkalmazkodik az adott korosztály szellemi érettségének szintjéhez. A feladatok mennyisége, a tankönyv nyelvezete és stílusa a tanulók életkori sajátosságainak megfelelőek.

3. A terápia típusának meghatározása

A szerző meghatározza a logopédiai terápia típusát (diszlexia prevenció, megkésett beszédfejlődés, dadogás, pöszeség), amelyben követi a megfelelő módszertani lépéseket. Ezen belül milyen esetekben alkalmaz mondókákat, verseket, énekeket. A választott terápia és annak lépései egyaránt alkalmasak-e a tanulásra és tanításra.

4. A pösze terápia lépéseinek megjelenése a tankönyvekben

A feladatok didaktikai felépítésében különböző készségek, képességek fejlesztési céljának megfigyelése. A pösze terápia során az auditív, motoros differenciálásnál vagy az automatizálás szakaszában alkalmaznak mondókákat. A tananyagrészek között megfigyelhető logikai kapcsolat vizsgálata.

5. A tankönyv szemlélete, a mondókák népi jellegének vizsgálata

A korszerű oktatás alapelveire épül, nem tartalmaz elavult elemeket. A korszerűség mellett figyelmet fordít az értékmegőrzésre, hagyományápolásra. A feladatok típusainál előforduló mondókák népi jellegének megfigyelése.

Segítséget nyújt a szülők számára az otthoni gyakorlás során vagy csupán a logopédus számára javasolt.

VII. 3. A kutatás eredményeinek bemutatása

Az első könyv, amelyet elemeztem, a Nemzeti Tankönyvkiadó által 2001-ben Jenei Gábor szerkesztésében kiadott A hangok birodalma c. beszédjavító tankönyv az általános iskola 1-4. osztály számára (5. ábra). A könyv a beszéd fogyatékos gyermekek és a velük foglalkozó pedagógusok számára egy komplex ritmus- és beszédfejlesztő programot tartalmaz.

5. ábra: Borítókép - Jenei Gábor: A hangok birodalma című tankönyvről
(forrás: <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/NT-98526> (2023.02.01.))

A program több alapelvre épül: a megerősítés, fokozatosság, játékoság és az ének-zenei ritmuskészség lépéseit tartja fontosnak. Alkalmazható a pöszesség javításában, az írás-olvasás zavarával küzdő tanulók megsegítésében, a tanulási nehézséggel küzdő gyermekek rehabilitációjában és a dadogás terápiájában is nagy segítséget nyújthat. Nemcsak a pedagógusok, hanem a szülők is alkalmazhatják otthoni gyakorláshoz, szókincs bővítéshez, zenei és ritmusérzék fejlesztéséhez. A program tartalmazza a magán- és mássalhangzók rögzítését, automatizálását és megkülönböztetését a korábbi helytelen ejtéstől. A gyakorlatok az általános logopédiai módszer sorrendjét követik: a hang felismerése, rögzítése, automatizálása szavakban és szövegben. A gyakorlatsorok életképszerű, állatokról szóló verssel fejeződnek be. A s hang automatizálásánál a következő vers olvasható:

*Susog a sás a sötétben,
épp ott siet Sün Tamás.*

*Bagoly Stefi suhan fölé,
s nem hallható suhogás.
Másnak is van fontos dolga,
sompolyognak, lapulnak.
Halkan siklik Sikló Soma,
este sokan osonnak.
Felhők mögül kiles a hold,
sejtelmesen mosolyog.*

(forrás: https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/NT-98526_teljes.pdf (2023.02.01.))

A verseknél kiemelt figyelmet kap a ritmus és a vers hangulata. A kisiskolás korosztály számára megfelelő elemeket tartalmaz. Ebben a tankönyvben az automatizálás szakaszába tudatosan beépített versek jelennek meg, de nem található köztük népköltészeti alkotás.

Bittera Tiborné és dr. Juhász Ágnes Én is tudok beszélni 1. (6. ábra) a megkésett beszédfejlődés terápiájához, valamint Vinczéné Bíró Etelka Én is tudok beszélni 2. (7. ábra) c. munkatankönyv (első kiadása 1991-ben készült), amely a dadogás terápiájához nyújt segítséget. Az Oktatási Hivatal 2010-ben nyilvánította tankönyvvé. A két részből álló munkatankönyv első része óvodáskorú gyerekek számára ajánlott, akinek a beszéd- és nyelvi fejlődése nagyon nehezen vagy egyáltalán nem indult meg, esetleg nehézségei adódnak a beszéd megértésében.

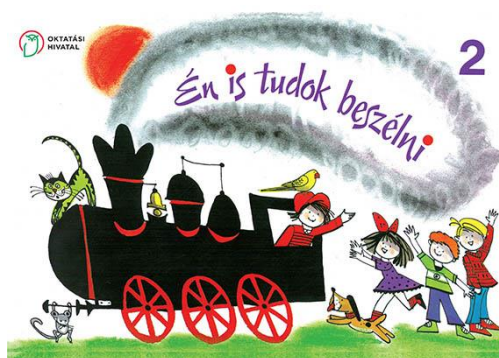

6. ábra: Borítókép – az Én is tudok beszélni 1. című tankönyvről

(forrás: https://ipon.hu/shop/termek/bittera-tiborne-dr-juhasz-agnes-en-is-tudok-beszelni/1971528?gclid=CjwKCAiAlp2fBhBPEiwA2Q10D9qjQF2YdgPRILNFWGVvi0cuCp0O_Hyehj21hLY3fS0A_TR1eQv-LhoCFuwQAvD_BwE (2023.02.11.))

A megkésett (akadályozott) beszédfejlesztésnek az a célja, hogy képessé váljon a gyermek a nyelvi jelek befogadására, feldolgozására és a verbális kommunikációra. A logopédus ezáltal segíti a gyermeket érzelmei, gondolatai kifejtésében, elősegíti az értelmi és a szociális fejlődést. A terápia öt részterületre oszlik: a beszéd és a nyelv, mozgás, gondolkodás,

figyelem és emlékezet, egyéb készségek (pl. ritmus) fejlesztése. A tankönyv első részében a képekre helyezik a hangsúlyt, szöveg, mondóka nem jelenik meg. A munkatankönyv második része sajátos nevelési igényű, 1-4. osztályos tanulóknak nyújt segítséget az aktív szókinés, ritmuskészség fejlesztése esetében, valamint az aktivizálás szakaszában.

7.ábra: Borítókép – az *Én is tudok beszélni 2.* című tankönyvről
(forrás: https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/NT-98486_MT (2023.02.01.))

Az itt előforduló mondókák, versek ismertebb költők alkotásai, többségében Szalai Borbála, Romhányi József versei. A korszerű versek mellett a hagyományápolásra is figyelmet fordítanak a szerzők, hisz a sorozat 2. részében több helyen olvasható népi jellegű mondóka. A mondókák több területet fejlesztenek. A tankönyv elején (6-7. o.) a hosszútávú memória fejlesztésének céljából 2 db népi mondókát olvashatunk: a *Süss fel nap...* és a *Holnap lesz a győri vásár...* kezdetű mondókákat. Ezt követően (29., 31. o.) a légzőgyakorlatok során alkalmazható mondókák közül három szerepel: *Sűrű erdő, kopasz mező...* című arcsimogató mondóka, valamint *Ez elment vadászni...*, *Hüvelykujjam almafa ...* kezdetű kézmondókák. A téri tájékozódás és a jobb-bal oldal differenciálásához (43-44. o.) a szerző három népi játékot közöl: *Hátamon a zsákom*, *Erre csörög a dió* és a *Dombon törik a diót* kezdetű népi játékot, amelyek elsődleges célja a mozgás, figyelem, ritmuskészség fejlesztése pl.

*„Dombon törik a diót, a diót.
Rajta vissza mogyorót, mogyorót.
tessék kérem megbecsülni,
és a földre lecsücsülni,
csüccs.”*

(forrás: Vinczéné Bíró, 2012, 44. o.)

A mozgásfejlesztő gyakorlatok, ritmuskészség, szociális készség erősítése (45-46. o.) céljából a *Lipem, lopom a szőlőt...* kezdetű jól ismert népi játékot és a *Pám, pám, paripám, tüzes paripám* népi éneket találjuk. A tankönyv szerzője figyelmet fordít a beszédprodukciónak

és a finommotorika együttes fejlesztésére (49.o.), a rajzkészítést szöveges kísérettel kiegészítő feladatoknál 5 db mondókát alkalmaz: Pont, pont, vesszőcske..., Keverem a rántást..., Esik az eső..., Nagykarika, kiskarika..., Tekeredik a kígyó... . Ezt a feladatot a kiszámolók követik (50-52. o.), összesen 6 db - Jákobnak volt hat fia..., Ács, pács, kalapács..., Ej, haj, recece..., Ecem, pecem, pompodaré..., Kis kovács, nagy kovács..., Sári, Mári, Ica, Vica... - amelyeknél nagy hangsúlyt fektet a szerkesztő a szótagolás és a ritmuskészség fejlesztésére. A népi mondókák sora az Én is tudok beszélni 2. tankönyvben véget ér a beszéd-készség-fejlesztés területén alkalmazott felelgetős mondókákkal (78-79. o.), amelyekből 2 db olvasható a könyvben: Egy, kettő, három, négy..., Egy szem babot ültettem... . Összességében a tankönyv 23 db mondókát, népi játékot tartalmaz, amelyek a dadogás terápiájának felépítését követik és abban nyújtanak segítséget.

Gereben Ferencné, Laczik Imréné és Vinczéné Bíró Etelka szerkesztették az Én is tudok beszélni 3. kiadását (8. ábra). Ez a munkatankönyv a már kialakított hangok helyes elsajátításához járul hozzá.

8. ábra: Borítókép - az Én is tudok beszélni 3. című tankönyvről

(forrás: https://bookboxhungary.hu/en-is-tudok-beszelni-3-23779?utm_source=google_shopping&utm_medium=cpp&utm_campaign=direct_link&gclid=CjwKCAiAxP2eBhBiEiwA5puhNRVlyS83Wen0zAYEfzQptMtgaFMVhrU7t3MKIEUgSyWfbiL9Nj-yeBoCgT8QAvD_BwE (2023.02.01.))

Használata az 1-4. osztály tanulói számára ajánlott a beszéd-fogyatékos tanulókkal foglalkozó logopédusok részére, a kiejtés tanításának folyamatában és az olvasási zavar javításában. A rögzítés és az automatizálás szakaszához alkalmazható gyakorlatsorokat tartalmaz. Minden hang elsajátítása végén olvasható egy rövid ritmikus vers a szövegszintű automatizálás elősegítése céljából. A verseket Donászy Magda írta. A sz hang automatizálásánál a következő vers olvasható:

„Széllel bélelt
szalmaszál,

szálló szélben
messze száll.
Székilille odaszáll,
néki kell a szalmaszál.
Majd, ha fiókái lesznek,
szép dísz lesz a fészeknek.”

(forrás: Gereben Ferencné és mtsai, 2012, 66. o.)

A kiadványban nem található egyéb népi jellegű vers. A tankönyvsorozat módszertani lépései jól követhetők, szülők számára is nagy segítséget nyújtanak az otthoni gyakorláshoz.

Az általam vizsgált következő tankönyvsorozat a Csabay Katalin által kidolgozott Lexi-program, 2012-től alkalmazzák tankönyvként, logopédusoknak, gyógypedagógusoknak ajánlott a nyelvfejlődés nehézségeivel küzdő gyerekek tanítására, valamint többségi iskolában oktató pedagógusok részére. A Lexi Betűországban és a Lexi Íróka (9. ábra) a gyermeknyelv fejlődésének szakaszait figyelembe véve igazodik a tanuló egyéni képességeihez, szem előtt tartva a játékosság, fokozatosság és a szemléltetés alapelveit.

9. ábra: Borítókép – a Lexi-sorozat című tankönyvsorozatról

(forrás: tankonyvkatalogus.hu (2023.02.01.))

Az olvasókönyv és a munkafüzet 2-2 kötetből áll és a Lexi iskolás lesz c. programra épül. 6-8 éves kisiskolásoknak ajánlott. A Lexi íróka I., II. részében nem találhatóak mondókák. A Lexi-sorozat olvasástanítás feladatai között már a betűtanításnál is olvasható az adott betűt (hangot) tartalmazó vers. A sorozatban a verbális emlékezet fejlesztéséhez alkalmazhatók a versek, mondókák. A szerző felhívja a figyelmet ezen mondókák elsajátítására. A vers ritmusára és dallamára is figyelmet fordít, ezzel segíti a könnyebb memorizálást. A Lexi

Betűországban I. kötetében csak a d-t differenciálásánál (93.o.) találtam 1 db népi jellegű mondókát:

„Digi-dagi, daganat
kergeti a halakat.
De a halak ügyesek,
Digi-dagi elesett.”

(forrás: Csabay, 2012, 93.o.)

A Lexi Betűországban II. kötetben szintén 1 db, az Iglice szívem... (34.o.) kezdetű népi ének olvasható szövegértelmező céllal az I nagybetű bemutatásánál. A versek többnyire Gazdag Erzs, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Szalai Borbála stb. tollából származnak. A kötetben az értékmegőrző és a korszerű szemlélet keveredik, kiválóan alkalmazhatják szülők is, segítve gyermeküket a mindennapi gyakorlás során.

Az alább megnevezett, elemzésre kerülő művek nem tankönyvként funkcionálnak, mégis fontos szerepet töltenek be a logopédiai terápiában. Takácsné Nagy Judit (1999) Jól hallom, jól mondom c. munkafüzet-sorozata logopédusoknak, pedagógusoknak és szülőknek készült a zöngés-zöngétlen hangok cseréjének korrigálására. A sorozat részei közül ötöt vizsgáltam. Választásom a s-zs-cs, sz-z-c hangsoport terápiájához szükséges munkafüzetekre (10. ábra) esett. Ezek azok a hangok, amelyek képzése gyakran gondot okoz a gyerekeknek.

10. ábra: Borítókép – a Jól hallom, jól mondom című munkafüzetéről

(forrás: saját készítésű fotó)

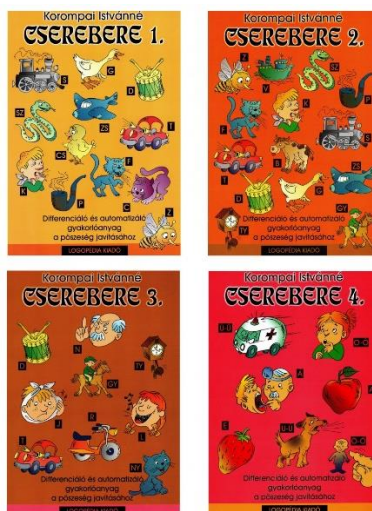
A füzet óvodásoknak és 1-2. osztályos tanulóknak javasolt. A füzetek szerkezeti felépítése a logopédiai terápia módszertani lépéseit követik: hallási differenciálás, motoros fejlesztés szó elején, végén, közben és összehasonlító gyakorlatsorokat tartalmaz. Ezen kívül a feladatok alkalmasak a téri tájékozódás, vizuális percepció fejlesztésére is. A Jól hallom, jól mondom munkafüzet I/1. A zs hang gyakorlására, a zs-s hang megkülönböztetésére részében

1 db népi mondókát (Hátamon a zsákom..., 15. o.) találtam a zs hang gyakorlására. A sorozat I/2. A z hang gyakorlására, a z-sz hangok megkülönböztetésére része szintén 1 db népi mondókát (Ziki, zaka, zakatol... 14. o.) tartalmazott a sorozat első részében feltüntetett céllal. A munkafüzet II/I. A sz, s hang gyakorlására, a sz-s hang megkülönböztetésére 3 db népi mondókát tartalmaz különböző fejlesztési céllal: a sz hang automatizálására szó belsejében (Koszorú, koszorú... 22.o.), a s hang automatizálására szó elején (Sánta lett a süni lába...34. o.), a s hang automatizálására szó végén (Ás, pis, kerek... 38.o.). A sorozat II/2. A z, zs hang gyakorlása, a z-zs hang megkülönböztetése részében 1 db mondóka olvasható (Ziki, zaka, zakatol... 14. o.) a z hang automatizálása céljából a szó elején. A II/3. A c, cs hang gyakorlása, a c-cs hang megkülönböztetése c. munkafüzetben a cs hang szó végén történő automatizálásánál (Ács, pács, kalapács... 38.o.) szintén 1 db mondóka olvasható:

*„Ács, pács, kalapács,
Lovat patkol a kovács.
Kiskovács, nagykovács,
Nem könnyű a kalapács.”*
(forrás: Takácsné Nagy, 1999, 38. o.)

A gyűjteményben található játékos gyakorlóanyagok korszerű és hagyományörző szövegeket vegyesen tartalmaznak, a feladatok logikusan követik egymást, nem ismétlődnek, így nem válnak unalmassá. A szerkesztő figyelembe veszi a korosztály érdeklődésének sajátosságait.

Korompai Istvánné 4 kötetből álló sorozata a Cserebere, 2017-ben jelent meg az 1-4. osztályos tanulók számára (11. ábra). A könyvben olyan gyakorlóanyagot találhatunk, amely a mássalhangzó párok auditív és motoros differenciálásához nyújt segítséget. A kialakított hang automatizálása, folyamatos beszédbe illesztése nem egyszerű feladat. A segédanyag apró lépésekkel tanítja meg a gyermeket a cserélt hangzó pár helyes használatára. A sorozat felépítése meghatározott lépésekből áll, minden hangnál ugyanazt a folyamatot követi: a hangzót tartalmazó szavak hanganalízis-szintézise, fonetikai helyének meghatározása, auditív differenciálás szókezdő helyzetben, motoros differenciálás izolált ejtésben, szavakban, szókezdő, szóközi, szóvégi helyzetben, oppozíciós szó párokban, automatizálás mondatokon, szavakon belül.

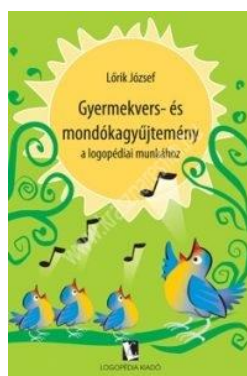

11. ábra: Borítókép – Cserebere című munkatankönyv sorozatról

(forrás: <https://betubazar.hu/spd/16193/Cserebere-csomag-Cserebere-1-4-ig> (2023.02.01.))

A gyakorlóanyag sablonszerűnek tűnik, logikailag viszont jól felépített, lépéseinek ismétlése azt a célt szolgálja, hogy a gyermek megtanulja a meghatározott sorrend követését, a hang helyes képzésének és rögzítésének lépéseit. A sorozatban a logopédiai terápia befejező szakaszához találhatunk segítséget, de sajnos nem olvasható benne sem vers, sem mondóka.

Lőrík József (2021) Gyermekvers- és mondókagyűjtemény a logopédiai munkához (12. ábra) c. kiadványa az óvodás és az alsó tagozatos korosztály fejlesztését célozza meg. Fonetikai szempontból rendszerezi a verseket úgy, hogy a hibásan ejtett fonéma, fonémacsoport gyakrabban forduljon elő.

12. ábra: Borítókép – Lőrík József: Gyermekvers- és mondókagyűjtemény a logopédiai munkához című kiadványáról

(forrás: <https://krasznaretfiai.hu/termek/lorik-jozsef-gyermekvers-es-mondoka-gyujtemeny-a-logopediai-munkahoz/> (2023.02.01.))

A szerző gyűjteményét főként a pösze terápia automatizálás szakaszához javasolja. A verseket a fonémáknak megfelelően öt csoportba sorolja: zárhangok, réshangok (kivéve a j),

likvidák és a j, az alveopalatális mássalhangzók, az ö és az ü magánhangzók (Lőrík, 2021). Az összegyűjtött anyag nagyon sok verset tartalmaz a legismertebb gyermekversíróktól. Szép számmal előfordulnak benne népköltészeti alkotások is, összesen 67 db a következő felosztásban: a p, b, t, d, k, g hangok automatizálásánál - 14 db; a f, v, sz, z, c, s, zs, cs, h hangok automatizálásánál - 33 db; a ty, gy, ny hangok automatizálásánál - 5 db; a j, l, r hangok automatizálásánál - 3 db; az ö, ü hangok automatizálásánál - 1 db. A nyelvtörőket (11 db), a gyűjtemény végén, nem a hangok automatizálásánál tünteti fel a szerkesztő. Funkciójukat tekintve olvashatunk az alkotások között:

a) mondókát pl.

*„Kendervászon, lenvászon,
ezt a hegyet megmászom.
Kendervászon, lenvászon,
hogyha járok, nem fádom.”*
(forrás: Lőrík, 2021, 32. o.)

b) népi játékot pl.

*„Gólya viszi a fiát,
hol felveszi, hol leteszi,
viszi, viszi, itt leteszi,
hopp!”*
(forrás: Lőrík, 2021, 33. o.)

c) nyelvtörőt pl.

*„Mit sütsz, kis szűcs?
Tán sós húst sütsz
kis szűcs?”*
(forrás: Lőrík, 2021, 108. o.)

A gazdag kínálatból a logopédus a gyermek szintjének megfelelő verset tud választani munkája során. A szülők is használhatják a könyvet, korszerű vagy hagyományörző versek, mondókák közül tematikában szívükhöz legközelebb állót választhatják az otthoni gyakorláshoz.

VII. 4. A kutatás eredményeinek összessége

Ebben a fejezetben kutatásom alapján bemutatom a kapott eredményeket, igazolom vagy cáfolom a feltett kérdéseket. A három témakörön belül feltett kérdésekre kapott válaszokat a tankönyvelemzés során tudtam meg.

A mondókák szerepe a megkésett beszédfejlődés, a pöszeség, a dadogás, a diszlexia prevenció terápiajában.

A vizsgálat során a tankönyvek megfigyelése közben kiderült, hogy a megkésett beszédfejlődés, a pöszeség, a dadogás és a diszlexia prevenció terápiajában jelennek meg mondókák. A hangok birodalma c. tankönyvben az automatizálás szakaszában tudatosan beépített versek találhatók, de nem népi jellegűek. Az Én is tudok beszélni munkatankönyv 1. részében nem, viszont a 2. részben, a dadogás terápiajában, megjelennek ismertebb költők alkotásai és népi jellegű versek is. Többnyire a mozgás-, figyelem- és ritmuskészségfejlesztés szakaszában. A tankönyv 3. részében az automatizálásnál Donászy Magda versei olvashatók. A Lexi diszlexia prevenció sorozatban a hangok differenciálásánál olvasható mondóka, elvértve található népi jellegű is.

Az általam vizsgált egyéb gyűjtemények közül kiemelnél a Jól hallom, jól mondom sorozatot, amelyben az auditív és motoros differenciálásnál népi játékok is megjelennek, valamint Lőrík József Gyermekvers- és mondókagyűjteményét, amely kifejezetten a pöszeség terápia automatizáló szakaszához, népi jellegű és ismertebb szerzők verseit tartalmazza. A Cserebere sorozat volt az egyetlen, amelyben nem találtam verseket.

A pösze terápiajában, valamint a terápia bizonyos szakaszaiban alkalmazható népi mondókákat tartalmazó tankönyvek és gyűjtemények.

A kérdésfeltevésemet követően megállapítható, hogy a vizsgált tankönyvek alapján nem találtam olyat, amely teljes egészében a pösze terápia lépéseit követve tudatosan népi jellegű mondókák alkalmazására épült. A legtöbb mondóka, vers az automatizálás szakaszában került felhasználásra.

A népi jellegű mondókák megjelenésének aránya a vizsgált tankönyvekben a gyermekversírók műveivel szemben.

A vizsgálat alapján kiderült, hogy a mondókák, versek többsége hazánk legismertebb gyermekversíróinak alkotása, többnyire Donászy Magda, Gazdag Erzsi, Nemes Nagy

Ágnes, Szalai Borbála, Weöres Sándor művei. Népi jellegűek elenyésző számban fordulnak elő.

VII. 5. A kutatás szempontjainak összegzése

Vizsgálatom hat könyvre terjedt ki: A hangok birodalma, Én is tudok beszélni 1,2,3, Lexi-sorozat, Jól hallom, jól mondom, Cserebere és a Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához kiadványra. A fentebb megnevezett könyveket öt szempont szerint vizsgáltam.

Először a tankönyvek alapadatit – a kiadvány címét, szerzőt, megjelenésének idejét és tankönyvi minőségének megítélését – rendszereztem. A könyvek közül három tankönyvi minősítést szerzett: A hangok birodalma, Én is tudok beszélni 1, 2, 3 és a Lexi-sorozat. Ezt követően megfigyeltem, hogy mely korosztály számára alkalmasak leginkább. A könyvek tartalmi követelményei eltérőek: A hangok birodalma, az Én is tudok beszélni 2, 3, a Cserebere sorozat az 1-4. osztályt, a Lexi-sorozat és a Jól hallom, jól mondom munkafüzet sorozat az 1-2. osztályt a célozza meg. A megnevezettek közül egy tankönyv, az Én is tudok beszélni 1, a megkésett beszédfejlődésű óvodás korú (3-6 év) gyermekek terápiájához javasolt. Lőrincz József Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához c. kiadványa az óvodás és az alsó tagozatos korosztály fejlesztésénél nyújt segítséget. A feladatok mennyisége és minősége változatos, nyelvezete és stílusa a tanulók életkori sajátosságainak megfelelnek. Harmadik lépésben a logopédiai terápia típusait figyeltem meg. Négy könyv alkalmazható a pöszesség terápiájában: A hangok birodalma, Jól hallom, jól mondom, Cserebere, és a Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához. Ezek közül csak A hangok birodalma funkcionál tankönyvként. Az Én is tudok beszélni 3, a Lexi-sorozat, a Jól hallom, jól mondom diszlexia prevenció során, az Én is tudok beszélni 1 - megkésett beszédfejlődésnél, Én is tudok beszélni 2 – dadogásnál alkalmazható, míg artikulációs zavarnál A hangok birodalma nyújt segítséget. A negyedik szempontban a pösz terápia módszertani lépéseinek megjelenését figyeltem meg a tankönyvekben. Vizsgálatomban arra a következtetésre jutottam, hogy a legtöbb esetben a megfigyelt tankönyveknél az automatizálás szakaszában, jóval kevesebb esetben a motoros differenciálásnál, legkisebb számban az auditív differenciálás során jelennek meg mondókák. Megfigyelésem utolsó szempontjában a könyvek korszerű szemlélete mellett hagyományörző funkcióját is figyelembe vettem. Mindössze három könyvben (Én is tudok beszélni 2, Jól hallom, jól mondom munkafüzet sorozat (I/1, I/2, II/1, II/2, II/3.),

Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához) fedeztem fel elszórtan népi jellegű mondókákat. Az ismertebb gyermekversírók műveit öt könyv (13. ábra) tartalmazta.

A vizsgálati szempontok 3., 4. és 5. pontját az alábbi táblázatban (13. ábra) foglalom össze.

		A hangok birodalma	Én is tudok beszélni 1	Én is tudok beszélni 2	Én is tudok beszélni 3	Lexi-sorozat	Jól hallok, jól mondom	Cserebere	Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény
A terápia típusának meghatározása	diszlexia prevenció				✓	✓	✓		
	megkésett beszédfejlődés		✓						
	dadogás	✓		✓					
	pöszeség	✓			✓		✓	✓	✓
A pösze terápia lépéseinek megjelenése a tankönyvekben	auditív differenciálás				✓		✓	✓	
	motoros differenciálás				✓	✓	✓	✓	
	automatizálás	✓		✓	✓		✓	✓	✓
A tankönyv szemléletében a mondóka népi jellegének vizsgálata	népi jellegű művek			✓		✓	✓		✓
	megnevezett szerzővel feltüntetett művek	✓		✓	✓		✓		✓

13. ábra:

Összefoglaló táblázat a kutatási eredményekről
(forrás: saját szerkesztés)

A tankönyvek, munkafüzetek, gyakorlóanyagok áttekintése során arra a következtetésre jutottam, hogy a népi játékok pösze terápiába történő beillesztésére több kezdeményezés is történt, viszont tudatosan még senki nem foglalkozott ilyen területen az anyag összegyűjtésével és integrálásával. Dolgozatom következő részében módszertani

javaslatot készítek, amellyel egyúttal utalok a népi játékok, mondókák, énekek felhasználásának módjára.

VII. 6. Módszertani ajánlás a népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok felhasználásának módjára a pöszeség terápiájában

A népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok nagyon fontos szerepet töltenek be a gyermekek életében. A dallam, a ritmikusan ismétlődő sorok észrevétlenül beépülnek a gyerekek gondolatvilágába. Az állandó ismétlések során a verssorokat akkor is fel tudják idézni, amikor épp nem a logopédiai terápián vesznek részt. Ezek a mondókák a nép nyelvén születtek, egyszerűségükben mutatkozik meg igazi varázsuk. Általában eseményekhez, időjáráshoz, mindennapi cselekvéshez, játékhoz, az élethez kötődnek. Nincs bennük mesterkéeltség, mégis megannyi hang elsajátításához segítséget nyújtanak. Többségüket a szülők is jól ismerik. Rendszerezésükkel, a pösze terápiába történő integrálásukkal, ezidáig tudatosan még nem foglalkoztak a tankönyvírók.

Módszertani ajánlásom célja, hogy irányt mutassak azoknak a logopédusoknak, akik a pösze terapia során megfelelő népi mondókákkal színesítenék tevékenységüket. Ajánlásom két részből áll: egy tematikus tervből (1. sz. melléklet), és egy gyűjteményből (2. sz. melléklet).

A terápiás órák megszervezéséhez elengedhetetlen a tematikus terv elkészítése. A dokumentum meghatározott témára épül, részletes útmutatást ad az adott tanítási egységet érintve. A tervet táblázatos formában készítettem el. A táblázat fejléce tartalmazza: a témán belüli órák sorszámát, az elsajátítandó tananyagot, a megoldandó didaktikai feladatot, a fejlesztési területet, a részletes ismeretanyagot, fogalmakat, az alkalmazott munkaformákat, valamint a szemléltetés eszközeit. A tematikus tervet fekvő elrendezésű táblázatba helyeztem, így a több rovatból álló fejléc jobban áttekinthető. A terv elkészítéséhez az Oktatási Hivatal által közreadott Útmutató a pedagógus minősítési rendszeréhez című kiadványban javasolt mintát alkalmaztam.

A tematikus terv elkészítéséhez a s-zs-cs, sz-z-c hangcsoportot választottam. A pösze terápiában részesülő gyerekeknek ezek a hangok gyakran gondot okoznak. A tematikus tervben összegyűjtött mondókák szűkebb témaköre az sz-z-c, s-zs-cs hangok automatizálását és a motoros differenciálását érinti. A témakör céljaiként és feladataiként a következőket határoztam meg: az artikulációs hibák kiküszöbölése, nyelvi zavar megszüntetése, az auditív és vizuális részképességek, helyes beszédleghzés, beszédmotorika, beszédritmus, szem-kéz koordináció, emlékezet, szerialitás, kreativitás, aktív-passzív szókincs, tiszta

hangképzés, esztétikai készség fejlesztése. A terv elkészítése során az alábbi szakirodalmat használtam fel: Falus Iván és Szivák Judit (2004): Didaktika, Törzsök Béla (2004): Aranygyűrű. Játékdalok - népi mondókák alapján - óvodás és kisiskolás gyermekek számára, Lőrincz József (2021): Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához, Küllös Imola és Laza Dominika (2013): Hagyományos dajkarímek, gyermekmondókák, dalok, köszöntőversek. A tematikus terv összesen 32 db népköltészeti alkotást tartalmaz a következő felosztásban: 25 db mondóka, 3 db dal, 4 db népi játék. Egy-egy alkotást több helyen is alkalmaztam, ezt mindig az adott téma és a fejlesztés irányvonala határozza meg.

A tervezetet 10 órára bontottam, melynek központi tematikája az őszi. A tanítási órák témái az alábbi módon követik egymást:

1. Játékos ritmuskészség fejlesztés. Auditív figyelem fejlesztése, a sz automatizálása;
2. Őszi erdő rajzolása, z hallási differenciálása, automatizálása;
3. Szüreti mulatság, rajz készítése zsírkrétával. A z-sz motoros differenciálása;
4. Őszi, téli öltözködés, c automatizálása;
5. Pontösszekötő, süni színezése, s automatizálása;
6. Vonalvezetés labirintus segítségével. A s-c motoros differenciálása;
7. Vonalvezetés különböző irányokban (le, fel, jobbra, balra). A s automatizálása, s-sz motoros differenciálása;
8. Mondatok alkotása képről, zs automatizálása;
9. Állatokkal kapcsolatos tematikus képek felismerése. A cs vizuális és auditív differenciálása, automatizálása, cs-sz motoros differenciálása;
10. Egyenes, kör, csigavonal, egyszerű szögletes formák kiegészítése, átírása, másolása, a cs automatizálása, cs-s motoros differenciálása.

A beszéd-készség és a finommotorika fejlesztése szoros kapcsolatban áll egymással, ezért bizonyos témák a kézügyesség fejlesztését is megcélazzák: vonalvezetés (7.óra), pontösszekötés (5.óra), egyenes, kör, csigavonal rajzolás (10. óra). A didaktikai feladatok meghatározásánál Falus Iván és Szivák Judit Didaktika könyvére támaszkodtam, ez alapján az ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés lépéseit tartottam fontosnak.

A fejlesztési területeknél az adott témához legközelebb állókat építettem be a tervezetbe, ezek közül kiemelném a vizuális és auditív figyelem, a helyes beszéd-légzés, a beszédritmus, a szem-kéz koordináció, a szókincs, az emlékezet fejlesztését, amelyek sokrétű szerepet töltenek be és a pösze terápia alapját képezik. Az ismeretanyag az őszi

témakörét részletezi. Ebben a részben olyan feladattípusokat javaslok, amelyekre az adott terápiás óra felépíthető pl. képzeletbeli zongorázás, kopogás, tapsolás; az évszakok, időjárás változásának megfigyelése, az erdei állatok felismerése, a természet megóvása; ismeretszerzés a szőlőről, szüretéről; ruhadarabok szétválogatása, fiú-lány rajz felöltöztetése ruhadarabokkal, különbségek felismerése, az öltözködés szabályainak ismerete; a vadon élő állatok ismerete; író- és rajzeszközök használata megfelelő nyomatékkkal stb. Az ismeretanyag közlésénél ügyeltem a részletességre, a pontos körülírásra és iránymutatásra, valamint az anyagok kiválasztásánál figyelembe vettem az óvodás korosztály képességeit, ismereteit. A munkaformák kiválasztásánál az egyéni tevékenységek mellett lehetőséget kínálok páros munkára vagy akár csoportos munkára is, ezt mindig az adott létszám határozza meg. A tematikus terv utolsó rovatában szerepelnek az eszközök és a szemléltetők. Itt a hagyományos eszközökön kívül megnevezem azokat a mondókákat, amelyek az óra során az adott témához kapcsolódóan felhasználhatók. Egy-egy témához próbáltam több mondókát beilleszteni, figyelembe véve a fejlesztendő hangot és a tanóra témáját. A mondókák kiválasztásánál mérvadó volt, hogy a fejlesztendő hang mindhárom fonetikai helyzetben megjelenjen, pl.

- szó elején: Lipem, lopom a szőlőt...
- szó belsejében: Gólya viszi a fiát...
- szó végén: An-tan-té-nusz...

A mozgás fontos szerepet tölt be a beszédkésztség fejlesztésben, szinte minden foglalkozásba becsempészhető mozgásos feladat, amelyhez segítséget nyújtanak a megfelelő mondókák. A népi játékok a folyamatos ismétlés, meghatározott ritmus és dallam miatt könnyen rögzülnek, ezért a gyermek napközben önállóan is képes alkalmazni, felidézni.

A tematikus terv tartalmát tekintve igyekeztem a célokat pontosan megfogalmazni, az adott célcsoportot figyelembe véve. A módszertani alapelveket szem előtt tartva, minden órában előtérbe helyeztem a terápia játékos formában történő megvalósulását. Ezen kívül az élményszerzés, tevékenykedtetés, aktivitás, saját tapasztalatszerzés lehetősége is megjelenik.

A logopédus személyisége kiemelkedő a terápiában. Fontos, hogy ösztönző, fejlesztő, rugalmas legyen, tudjon játszótárs vagy tanácsadó szerepet is betölteni. A rugalmasság és a sokszínűség mérvadó, hisz a gyermek örömét kell, hogy találja a tanulásban. Figyeltem arra, hogy a témák, ismeretanyagok változatosak legyenek és ne ismétlődjenek az órák folyamán. A tematikus terv támogatja azon logopédusok,

pedagógusok munkáját, akik nem ismerik a népköltészeti alkotásokat és ilyen téren nem gondolkodtak még felhasználásukról.

Módszertani javaslatom 2. része (2. számú melléklet) egy gyűjteményt tartalmaz, amelyben valamennyi pösze terápiaiban megjelenő hangcsoporthoz igyekeztem megfelelő népi játékot, mondókát vagy éneket találni. Az összegyűjtött anyag összesen 116 db népi alkotást tartalmaz, ezek közül a legtöbb, 92 db mondóka, 13 db dal és 11 db népi játék. A mondókák kiemelkedően magas száma nem véletlen, hisz a gyermek növekedése folyamán, szinte minden életszakaszban, különböző területeken alkalmazhatóak. Tematikájukat tekintve változatosak, vannak közöttük:

- hőcögtetők, táncoltatók:

*Cini, cini muzsika,
Táncol a kis Zsuzsika,
Jobbra dül,
Meg balra dül,
Tücsök koma hegedül.*

- lovagoltatók és hintázatók:

*Hinta-palinta,
Benne fekszik babika,
Hajtsd ki végig,
ne csak félig,
Veres torony tetejéig.*

- kéz- és ujj-játékok:

*Csípi, csípi kánya,
Vasban van a lába,
Menj el a búzába,
Ott a csirke lába.
Tedd a tarisznyába,
Jó lesz vacsorára!*

- kiszámolók:

*Ecc, pecc, kimehetsz,
Holnapután bejöhetsz,*

*Cérnára, cinegére,
Ugorj, cica, az egérre. Fuss!*

- nagymozgást segítők, kézügyesítők:

*Borsót főztem,
jól megsóztam,
meg is paprikáztam.
Ábele, bábele fuss!*

- névcsúfolók:

*Zoltán, Zoltán,
nem fázol tán?*

- időjárásfigyelők:

*Ess, eső, ess,
Sűrűn, sűrűn ess
Ess a rétre, a vetésre,
Ess, eső, ess!*

A pösze terápia mindig valamilyen témakörre épül, ezért a változatos mondókákból álló gyűjtemény lehetőséget ad arra, hogy a megfelelő mondóka kiválasztásával felkeltsük a gyermek érdeklődését, ezáltal játékosan sajátíthatja el a helytelenül ejtett hangot. A gyűjteményben található dalokhoz és népi játékokhoz igyekeztem kottát és leírást közölni. Mivel népi alkotásokról van szó, ezért nem mindegyikhez találtam leírást, esetleg több változatot találtam, ilyenkor mindig az általam legismertebb variánst választottam, ez került a gyűjteménybe.

A gyűjtemény összeállításánál figyelembe vettem Montágh Imre 1970-ben közreadott hangzófejlesztési sorrendjét, mert az általános pöszeségnél ez a sorrend a mérvadó, amely a következő módon rendszerezi a hangokat: F, L, K, V, H, J, B, SZ, D, C, G, Z, Ö, S, Ü, CS, NY, ZS, TY, R, GY. Ebben a sorrendben az egyszerűbbek, a beszédfejlődésben korábban megjelenő és jó látható hangzók megelőzik a nehezebb hangzókat. A hasonló hangzók közé pedig egy nagyon eltérő képzésmódú hangzó került. Részleges pöszeségnél nem kell feltétlenül ezt a sorrendet betartani, mert az azonos képzőmozzanatok segítik az azonos helyen, azonos módon képzett hangzók fejlesztését

torzított ejtés esetén. Cserélten ejtett (paralália) hangzópárok esetén a hasonló hangzás okozta homogén gátlás nehezítheti a feladatot (Thoroczky Miklósné, 2016). Mindig figyelembe kell venni az adott esetet, mielőtt a terápiát elkezdjük. A gyűjtemény végleges összeállításánál végül Farkas Miklós (1996) hangzófejlesztési sorrendje mellett döntöttem (tankönyvét a hallássérült gyerekek számára készítette), amely az azonos képzőmozzanatok szerinti zöngés-zöngétlen hangpárok sorrendjét javasolja a fejlesztés során. A sorrend a következő:

- mássalhangzóknál: P, B, T, D, F, V, L, K, G, M, N, J, SZ, Z, C, H, S, ZS, CS, R, TY, GY, NY;
- magánhangzóknál: Á, A, O-Ó, U-Ú, E, É, I-Í, Ö-Ő, Ü-Ű.

A legtöbb népi alkotást a mássalhangzók gyakorlására találtam, összesen 99 db-ot, amelyből 75 db mondóka, 13 db dal, 11 db népi játék. Gyűjteményem a magánhangzók esetében jóval csekélyebb, mert mindössze 17 db mondókát tartalmaz, sem dalra, sem népi játékokra nem találtam megfelelő alkotást.

A gyűjtés hosszú időt vett igénybe, több szakirodalmat, tankönyvet, mondóka gyűjteményt átnéztem, míg valamennyi hangra példát találtam. Ebből a gyűjteményből több tematikus terv is összeállítható a választott hangcsoportok szerint. A logopédusok bármikor alkalmazhatják a pösze terápia során, de használhatják óvónők, tanítók is munkájukban, valamint az érdeklődő szülők is otthoni gyakorlásra a gyermekük fejlesztésénél. A gondolatébresztő tematikus terv és a gyűjtemény a teljesség igénye nélkül készült, bármikor bővíthető, kiegészíthető szem előtt tartva népi jellegét, hagyományainak őrzését és ápolását.

VIII. ÖSSZEFOGLALÁS

Szakdolgozatomban A népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok pöszeség terápiájába történő integrálásának vizsgálatát tűztem ki célul.

Munkám elméleti részét a beszédfejlődés szakaszainak bemutatásával kezdtem. A beszéd kialakulása és fejlődése minden ember életében fontos folyamat, hisz a gyermek gondolatait ezáltal önti formába, kapcsolatot teremtve a külvilággal, társaival. A nyelvelsajátítás összetett folyamatával több kutató is foglalkozott, közülük Neuberger Tilda (2014) a beszédfejlődést több szakaszra bontotta. Ezen osztályozás alapján építettem fel dolgozatom további elméleti részét, amelyben bemutatam a magzati, a preverbális, a kisgyermekkori, valamint az óvodáskorú gyermekek beszédfejlődését. A szakirodalom feldolgozása során bebizonyosodott, hogy a magzattal folytatott kommunikáció meghatározó szereppel bír, mert nemcsak a kötődés kialakulásának erősödése figyelhető meg az anya-gyermek között, hanem a beszédritmus elsajátításának is jelentős szerepe van ebben az időszakban. A preverbális szakaszban az idő előrehaladtával a reflexes hangokat a kifejező sírás váltja fel, majd megjelenik a szociális mosoly, gögicselés, gagyogás és az első szavak. Egy éves korra a gyermek már félszáz szót birtokolva kezd el önállóan beszélni. A kisgyermekkori szakasz beszédfejlődésének ideje hároméves korra teljeseedik ki. Az óvodáskorú gyermek nyelvfejlődése valamennyi nyelvi szinten változik, fejlődik. Ebben a korban kerülnek előtérbe a mondókák, népdalok, népi játékok, amelyek segíthetik a beszédfejlődés folyamatát. A magzati korban már jól ismert, észlelt ritmus, dallam, visszatérő mondókázás közben. A népi alkotások elsajátítása könnyű folyamat, hiszen többször ismétlődnek a rigmusok az óvodai időszak alatt. A gyerekek észrevétlenül szívják magukba, s évekkel később is emlékeznek a tanult versekre.

Az elméleti részt a pöszeség bemutatásával folytatom. Ebben a szakaszban tisztázom a pöszeség fogalmának meghatározását különböző kutatók megfogalmazás szerint. Ismertetem a pöszeség felosztását, tüneteit, Kovács Emőke (1998) tankönyve alapján. Kitérek az élettani pöszeség megjelenésére, típusaira, valamint bemutatom a pösze terápia felépítését is. Ezt követően a szakdolgozatban előforduló kórképeket közlöm, amelyek a következők: pöszeség, megkésett beszédfejlődés, dadogás. Elméleti munkámat a népi alkotások nyelvfejlődésben betöltött szerepének bemutatásával zárom, amelyben felhívom a figyelmet arra, hogy a népdalok, mondókák, népi játékok olyan gazdag elemei a magyar

kultúrának, amelyek használata nélkülözhetetlen a magyar anyanyelvű gyermekek beszédfejlesztésében.

Dolgozatomat a kutatás bemutatásával folytatom, amelynek témája A népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok pöszeség terápiájába történő integrálásának lehetőségei. A vizsgálat során több tankönyvet, gyakorlókönyvet tekintettem át a teljesség igénye nélkül. Ezt követően bemutattam a vizsgált könyvek alapadatait, ezekben feltüntetett korosztályt, a terápia típusát, valamint a pösze terápiában betöltött szerepüket. A kutatás eredményeit a jobb áttekinthetőségért összefoglaló táblázatban rögzítettem. A vizsgálat bemutatását követően, összegezve a kapott eredményt, rájöttem, hogy nincs olyan tankönyv, amely a pöszeség terápiájába tudatosan népköltészeti alkotásokat alkalmazna. Ezért a szakdolgozatom utolsó részében módszertani javaslatot készítettem a népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok integrálásának módjaira logopédusok és olyan szakemberek számára, akik célja a gyermekek beszédének fejlesztése. A módszertani ajánlást két saját készítésű melléklettel gazdagítottam, amelynek részei: egy tematikus terv és egy gyűjtemény. A tematikus terv (1. sz. melléklet) az s-zs-cs, sz-z-c hangcsoportra épül. Az órák felosztása során törekedtem arra, hogy a tervezet eszközök rovatában, megnevezzem azokat a népköltészeti alkotásokat, amelyek alkalmazhatóak az adott szakaszban. Ezt követően a pöszeség terápiájában megjelenő teljes hangcsoportra kiterjedő gyűjteményt (2. sz. melléklet) mutattam be, amelyet Farkas Miklós (1996) hangzófejlesztési sorrendjének megfelelően állítottam össze, leírással, kottával bővítve. A gyűjteményben minden hangzóhoz sikerült egy-két olyan népi mondókát találnom, amely felhasználható a pösze terápia során.

A mondókák integrálása a pösze terápiába nem egyszerű feladat, hisz mindig figyelembe kell venni a már helyesen ejtett, meglévő hangokat a gyerekeknél. Többször előfordul, hogy a mondókák olyan hangzókat is tartalmaznak, amelyek még nem rögzültek helyesen, ezért a megfelelő vers, dal kiválasztása körültekintést igényel.

Szakdolgozati anyagom a távoli jövőben akár bővíthetővé válhat. Érdemes lenne kérdőíves kutatás formájában különböző intézmények logopédusait megkérdezni arról, hogy gyakorlati munkájuk során milyen mértékben, a terápia melyik szakaszában alkalmaznak népdalokat, mondókákat.

A beszédfejlesztés a logopédus legfontosabb feladata. Nem mindegy, hogy milyen szöveget tanítunk meg a gyermeknek. Az elhangzott szó, gondolat nemcsak a helyes ejtést, hanem a szókincset és a jellemet is formálja. A logopédus ezért észrevétlenül is hatással van

a gyermek személyiségének kialakítására. A szakember összetett, nemes feladatot lát el mindennapi munkája során, értéket ad át és értéket formál.

Végezetül dolgozatomat Morus Tamás gondolataival zárnám, amely így hangzik:
„A hagyomány nem a hamu őrzése, hanem a láng továbbadása.”

IX. FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

1. Adamikné J. A. (2004): *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Budapest: Trezor Kiadó, p. 25-28.
2. B. Gaál K. (2014): *Megelőzőm a diszlexiát!* Betűtanító, nyelvi fejlesztő segédkönyv 5-8 éveseknek. Budapest: Tinta Könyvkiadó
3. Bittera T. és Dr. Juhász Á. (2021): *Én is tudok beszélni I.* Budapest: OFI
4. Bodnár Gy. (2001): *Szil, szál, szalmaszál*. Segédanyag a pöszeség javításához. Debrecen: Tóth Könyvkiadó
5. Cole, M. és Cole, S. R. (2001): *Fejlődéslélektan*. Budapest: Osiris Kiadó, p. 100-426.
6. Crystal, D. (1998): *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris Kiadó, p. 285-324.
7. Csabay K. (2021): *Lexi íróka I., II.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó
8. Csabay K. (2021): *Lexi betűországban I., II.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó
9. Csesztvan I. és Kuligáné T. M. (1994): *Fonémahallást fejlesztő játékok, mondókák, versek óvodásoknak*. Békéscsaba: Békés Megyei Képviselő-testület Pedagógiai Intézete
10. Dankó E. (2003): *Nyelvi-kommunikációs nevelés az óvodában*. Budapest: OKKER Oktatási és Kiadó Kft., p. 36-125., p. 238-241.
11. Falus I., Szivák J. (2004): *Didaktika*. Budapest, Comenius Oktató és Kiadó Bt.
12. Faragó J. és Fábián I. (1982): *Bihari gyermekmondókák*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó
13. Farkas M. (1996): *A hallássérültek kiejtés- és beszédfejlesztésének elmélete és gyakorlata*. Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola
14. Fehérné K. Zs., Kas B. és Sós P. M. (2019): Szempontok a nyelv-és beszédfejlődési zavarok szűréséhez és állapotmegismeréséhez. In: Csepregi A. (szerk.) *Ajánlások a fejlődési zavarok és az érzékszervi fogyatékoságok szűréséhez, állapotmegismeréséhez*. Budapest: Családbarát Ország Nonprofit Kft., p. 5-10.
15. Fehérné K. Zs., Mácsainé H. K. és Szabóiné N. É. (2006): *Együtt lenni jó. Mozgás-, ritmus- és beszédfejlesztő feladatgyűjtemény 3-7 éves gyerekek részére*. Budapest: Logopédia Kiadó
16. Gereben F., Laczik I. és Vinczéné B. E. (2012): *Én is tudok beszélni 3.*, Budapest: Oktatási Hivatal

17. Gervain J. (2017): Hogyan észlelik az újszülöttek a beszédet? Az újszülött agy nyelvi és beszédspecializációja. In: Kenesei István (főszerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIX.*, Budapest: Akadémia Kiadó, p. 219-234.
18. Gósy M. (2000): A gyermeknyelv. In: Sipos Lajos (főszerk.): *A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája*, Budapest: Magyar Könyvklub, p. 244 –247.
19. Gósy M. (1993): *Beszéd és beszédviselkedés óvodás korban*. Budapest: Regiszter Kiadó Kft.
20. Györkö E. és Klein Á. (2018): A sírástól az első szótagig. *Gyermekevelés*, 6. 3. sz., p. 70–76.
21. Hidas Gy., Raffai J. és Vollner J. (2002): *Lelki köldökszinór*. Budapest: Válasz Kiadó
22. Jenei G. (2001): *A hangok birodalma*. Gyakorló anyag a beszédjavító általános iskolák 1-4. osztálya számára. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó
23. Kanizsai D. (2016): *A beszédhibák javítása*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, p. 8-237.
24. Kiss A. T. (2014): Készség és képességfejlesztés a népi gyermekjátékok által családi napköziben. *Alkotás-befogadás-kritika a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*, VII. sz., p. 77-83.
25. Kovács E. (1998): *Logopédiai jegyzet I.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, p. 95-187.
26. Korompai I. (2000): *Cserebere 1-4*. Differenciáló és automatizáló gyakorlóanyag a pöszesség javításához. Budapest: Logopédia Kiadó
27. Krasznár F. (2003): *Gyakori beszédhibák a gyerekkorban*. In: SuliHáló honlapja. Letöltés dátuma: 2022.04.29. Forrás: <https://sulihalo.hu/szulo-nagyszulo/szulo-foruma/5407-gyakori-beszedhibak-a-gyermekkorban/>
28. Krippendorff K. (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest: Balassi Kiadó
29. Küllös I. és Laza D. (2013): *Hagyományos dajkarímek, gyermekmondókák, dalok, köszöntőversek*. Budapest: Tinta Könyvkiadó
30. Laczi J., Szeri I. és Varjasi Gy. (2009): *Énekeljünk, játsszunk együtt! Mondókák, gyermekjátékok, gyermekdalok gyűjtemény*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
31. Lajos P. (2009): *Dadogásról – mindenkinek*. Budapest: Pont Kiadó KFT.
32. Lázár K. (1996): *Népi játékok*. Budapest: Planétás Kiadó, p. 6-7.
33. Lengyel Zs. (1981): *A gyermeknyelv*. Budapest: Gondolat Kiadó
34. Lukács Á. és Kas B. (2011): Érts és értesd meg magad! – A nyelvi fejlődés folyamata és elmaradásai. In: Balázs István (szerk.): *A koragyermekkorai fejlődés természete –*

- fejlődési lépések és kihívások*, Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, p. 183-191.
35. Lőrík J. (2021): *Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához*. Budapest: Logopédia Kiadó
 36. Montágh I., Montághné R. N. és Vinczéné B. E. (2018): *Gyakori beszédhibák a gyermekkorban*. Budapest: Holnap Kiadó.
 37. Neuberger T. (2014): *A spontán beszéd sajátosságai gyerekkorban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, p. 39-48.
 38. Szabó B. (2006): *Mozdulj rá! Mozgással kísért vers- és mondóka gyűjtemény*. Budapest: Logopédia Kiadó
 39. Szanati D. és Dr. Nagy B. (2005): A koraszülöttség mint a preverbális képességek fejlődését befolyásoló tényező. *Gyógypedagógiai Szemle*, 34. évf. 1 sz., p. 23-37.
 40. Takácsné N. J. (1999): *Jól hallom, jól mondom*. Szekszárd: Tolna Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete
 41. Tancz T. (2011): *A kommunikáció és nyelv fejlődése a kora gyerekkorban*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Letöltés dátuma: 2022. 07.18. Forrás: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/kommunikacio_es_fejlodes/index.html
 42. Thoroczkay M. (2016): *Beszédhangzók fejlesztése*. Budapest: Logopédia Kiadó
 43. Törzsök B. (2004): *Aranygyűrű. Játékdalok- népi mondókák alapján- óvodás és kisiskolás gyermekek számára*. Budapest: Flaccus Kiadó
 44. Vinczéné B. E. (1974): *Gyakorlóanyag a pöszesség javításához*. Budapest: Tankönyvkiadó
 45. Vinczéné B. E. (2012): *Én is tudok beszélni 2*. Budapest: Oktatási Hivatal
 46. Vinczéné H. B. (2020): Postnatális szakasz 4: a kisgyermekkor általános jellemzői és nyelvelsajátítás folyamata. In: Turcsányi Enikő (szerk.): *Fejlődéslélektan óvodapedagógusoknak, fejezetek a fogamzástól a beiskolázásig*, Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására, p. 71-79.

MELLÉKLETEK

1.számú melléklet

Tematikus terv az s-zs-cs, sz-z-c hangcsoport terápiájához

A pedagógus neve: Szloboda Anita

A pedagógus szakjai: logopédus, tanulásban akadályozottak pedagógusa

Az intézmény neve: -

Műveltségi terület: magyar nyelv és irodalom

Foglalkozás: pösze terapia

Tanulók: X Y

Szűkebb témakör: A sz-z-c, s-zs-cs hangok automatizálása, motoros differenciálása.

A szűkebb témakör célja és feladata: az artikulációs hibák kiküszöbölése, nyelvi zavar megszüntetése. Az auditív és vizuális részképességek, helyes beszédleghzés, beszédmotorika, beszédritmus, szem-kéz koordináció, emlékezet, eszközhasználat, csoportosítás, szerialitás, kreativitás, aktív-passzív szókincs, tiszta hangképzés, artikuláció, esztétikai készség fejlesztése

Tantárgyi kapcsolatok: diszlexia és diszkalkulia prevenció

Alkalmazott szakirodalom:

- Falus I., Szivák J. (2004): Didaktika. Budapest, Comenius Oktató és Kiadó Bt.
- Törzsök Béla (2004): Aranygyűrű. Játékdalok- népi mondókák alapján- óvodás és kisiskolás gyermekek számára. Budapest: Flaccus Kiadó
- Lőrík József (2021): Gyermekvers- és mondóka gyűjtemény a logopédiai munkához. Logopédia Kiadó, Budapest
- Küllös Imola-Laza Dominika (2013): Hagyományos dajkarímek, gyermekmondókák, dalok, köszöntőversek. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Útmutató a pedagógusok minősítési rendszerében a Pedagógus I. és Pedagógus II. fokozatba lépéshez:
https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/kiadvanyok/utmutato_a_pedagogusok_minositesi_rendszereben_6.pdf (2023.02.11.)

Óra	A tanítási óra témája	Didaktikai feladatok	Fejlesztési területek	Ismeretanyag (fogalmak)	Munkaformák	Eszközök, szemléltetés
1.	Játékos ritmuskészség fejlesztés. Auditív figyelem fejlesztése, a sz automatizálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	ritmuskészség, hallásfigyelem, helyes beszédleégzés, beszédtechnika, szókincsbővítés, emlékezet	Képzeltbeli zongorázás, kopogás, tapsolás. Szabályos léégzés, megfelelő hangerő használatának kialakítása, hangerőfokozás, a hangforrások irányának meghatározása, a hangok artikulálása, szájról olvasás, a sz automatizálása mondókák segítségével szó elején, belsejében, végén	tanári magyarázat, egyéni munka, páros munka	őszi tájkép, színező, laptop Mondókák: - Lipem, lopom a szőlőt... - Gólya viszi a fiát... - An-tan-té-nusz...
	Hf: Színező befejezése, tanult mondóka gyakorlása.					
2.	Őszi erdő rajzolása, z hallási differenciálása, automatizálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	vizuális és auditív figyelem, szókincs, helyes beszédleégzés beszédmotorika, beszédritmus, szem-kéz koordináció, emlékezet	Az őszi természet szépségének felfedezése, az évszakok, időjárás változásának megfigyelése, az erdei állatok felismerése, a természet megóvása. A z hang hallási differenciálása, automatizálása szó elején, belsejében, végén.	tanári magyarázat, egyéni munka	őszi tájkép Mondókák: - Zita, Zoltán zivatarban... - Zoltán, Zoltán ... - Húzzad, húzzad... - Őz, őz őz! Itt az őz! - Víz, víz, tiszta víz ...

	Hf: Tanult mondóka gyakorlása.					
3.	Szüreti multság, rajz készítése zsírkrétával. A z-sz motoros differenciálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	szem-kéz koordináció, kreativitás vizuális és auditív figyelem, szókincs, helyes beszédleghzés beszédmotorika, beszédritmus, szem-kéz koordináció, emlékezet	Hagyományápolás, az őszi események megismerése. Ismeretszerzés a szőlőről, szüretéről. A z-sz automatizálása, motoros differenciálása	tanári magyarázat, egyéni munka, páros munka	Videófelvétel a szüretéről, képek Mondókák: • Lipem, lopom a szőlőt... • Gólya viszi a fiát... • An-tan-té-nusz... • Ez kell nekem... • Ide nézz... • Zoli, Zoli, Zoltán...
	Hf: Szőlőszemek színezése, mondóka gyakorlása.					
4.	Őszi, téli öltözködés, c automatizálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	szem-kéz koordináció, eszközhasználat, csoportosítás, szerialitás, kreativitás, aktív-passzív szókincs, tiszta hangképzés, artikuláció, helyes beszédleghzés, beszédritmus, esztétikai készség	Ruhadarabok szétválogatása, fiú-lány rajz felöltöztetése ruhadarabokkal, különbségek felismerése, az öltözködés szabályainak ismerete. A c hang automatizálása szó elején, belsejében, végén.	tanári magyarázat, egyéni munka	fiú, lány papír sablon, ruhák laminálva Mondókák: • Cini, cini muzsika... • Laci, Laci... • Egyszer volt egy kemence ... Kiszámoló: • Ecc, pecc, kimehetsz... • Ecem, pecem...

	Hf: Rajz készítése tükörben önmagáról, mondóka gyakorlása.					
5.	Pontösszekötő, süni színezése, s automatizálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	téri irányok érzékelése, szem-kéz koordináció, grafikus mozgás, megfigyelőképesség, irányított figyelem, vizuális és auditív percepció, beszédleghzés, tiszta hangképzés, beszédritmus, aktív és passzív szókincs	A vadon élő állatok ismerete, Az állatok szeretetére való nevelés, gondoskodásra való nevelése. A s hang auditív fejlesztése, automatizálása szó elején, belsejében, végén.	tanári magyarázat, egyéni munka, páros munka	színező, ceruzák, füzet Mondókák: • Süni, süni ... • Mese, mese, mákos... • Ess, eső, ess... • Tányértalpas lompos farkas ...
	Hf: Süni rajzolása, mondóka gyakorlása.					
6.	Vonalvezetés labirintus segítségével. A s-c motoros differenciálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	finommotorika fejlesztése, aktív-passzív szókincs, tiszta hangképzés, artikuláció, helyes beszédleghzés, beszédritmus, esztétikai készség	Író- és rajzeszközök használata megfelelő nyomatékkal, ujjak mozgásának finomítása, szabályos ceruzafogás elsajátíttatása. A s-c automatizálása, motoros differenciálása	tanári magyarázat, egyéni munka	feladatlap, labirintus Mondókák: • Volt egyszer egy kemence... • Ence, Bence, kismencede... • Boci, boci, tarka...
	Hf: Képek színezése, tanult mondóka gyakorlása.					
7.	Vonalvezetés különböző irányokban (le,	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés,	fogás, megtartás, elengedés, író-grafikus mozgás,	Formák megfigyelése, átrajzolása. Irányok követése. Irányított vonal	tanári magyarázat, egyéni munka	feladatlap, füzet Mondókák, énekek:

	fel, jobbra, balra). A s automatizálása, s-sz motoros differenciálása	rögzítés, ellenőrzés, értékelés	szem-kéz koordináció, vizuális és auditív percepció, téri irányok érzékelése, helyes beszédleghzés, beszédritmus, aktív és passzív szókinés	húzása, átírás. Helyes ceruzafogás kialakítása. A s automatizálása, s-sz motoros differenciálása.		• Süssünk, süssünk valamit... • Sári, Sári, sarokra... • Mondjak egy mesét... • Babos tyúkom, ide hallgass... • Lipem,lopom...
Hf: Vonalvezetés gyakorlása, mondóka ismétlése						
8.	Mondatok alkotása képről, zs automatizálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	fogalmi gondolkodás, megfigyelőkészség, feladatértés, következtetés, konkretizálása, helyes beszédleghzés, artikuláció, beszédszünet, beszédritmus, beszédhallás	Tárgyak megfigyelése, képolvasás, összefüggések felismerése, csoportosítás, mondókák hangoztatása, gyakorlása együttmondással. A zs automatizálása szó elején, belsejében, végén (szavakban)	tanári magyarázat, egyéni munka	Mondókák: • Zsipp, zsupp, kender zsupp... • Hátamon a zsákom... • Nyílj ki, nyílj ki muzsikának...
Hf: Kedvenc mese felidézése, mondóka gyakorlása.						
9.	Állatokkal kapcsolatos tematikus képek	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés,	irányított figyelem, analízis-szintézis, fogalmi gondolkodás,	Főfogalom: állatok. A képek szereplőinek, tevékenységüknek felidézése emlékezetből,	tanári magyarázat, egyéni munka	állatokat ábrázoló képek, tárgyak, játékok, kártyák Mondókák:

	felismerése. A cs vizuális és auditív differenciálása, automatizálása, cs-sz motoros differenciálása	ellenőrzés, értékelésrendszerzés és rögzítés	szerialitás, eszközhasználat, konkretizálás-általánosítás, emlékezet, helyes beszédleghzés, artikuláció, beszédshűnet, beszédritmus, beszédhallás	kérdések segítségével. A cs vizuális és auditív differenciálása, automatizálása, cs-sz motoros differenciálása.		• Csipi csóka, picsóka ... • Csicseri borsó, bab, lencse • Ácsom, rácsom... • Macska, macska...
	Hf: Kedvenc állat lerajzolása, tanult mondóka gyakorlása.					
10.	Egyenes, kör, csigavonal, egyszerű szögletes formák kiegészítése, átírása, másolása, a cs automatizálása, cs-s motoros differenciálása	ismeretszerzés, alkalmazás, rendszerezés, rögzítés, ellenőrzés, értékelés	téri irányok érzékelése, fogás, megtartás, elengedés, író-grafikus mozgás, szem-kéz koordináció, vizuális és auditív percepció, helyes beszédleghzés, beszédritmus, aktív és passzív szókincs	Mintakövetés, formák kiegészítése megadott minta alapján, íráselőkészítés, ismert mondókák gyakorlása, új mondóka elsajátítása. A cs automatizálása, cs-s motoros differenciálása.	tanári magyarázat, egyéni munka, páros munka	feladatlap, füzet, ceruza Mondókák: • Csicseri borsó... • Csípi, csípi kánya... • Macska, macska • Csendes csiga csinosítgat
	Hf: Mondókák gyakorlása, csiga lerajzolása a füzetbe.					

Népdalok, mondókák, népi- és gyermekjátékok gyűjteménye

P

Mondókák:

- Nyuszi fülét hegyezi *(két ujjal nyuszifület mutatunk)*
Nagy bajusztát pödöri *(pödörjük az ujjainkkal a bajuszt)*,
Répát eszik: rop, rop, rop *(a szánkkaal ropogtatunk)*,
Nagyot ugrik: hopp, hopp, hopp *(ugrálunk)*.

- **Pista, Peti, Palkó!**
Túrós szájú Jankó!
Tamás bíró, Benedek,
Gyertek elő, egyetek!
Leírás: névcsúfoló mondóka

B

Mondókák:

- **Boris, Boris, Borbála,**
Vizet visz a csordára.

- **Béla, Béla, Béluska!**
Mit hozott a Jézuska?
Hozott neki cukorkát,
fenekére botocskát!
Leírás: névcsúfoló mondókák

Dal:

- **Boci, boci tarka,**
Se füle se farka,
Oda megyünk lakni,
ahol tejet kapni!

Boci, boci megfázott
Varrtunk neki nadrágot.
nem akarta felvenni,
ágyba kellett fektetni.

(forrás: <https://dalok.theisz.hu/index.php?lang=hu&page=song&id=BociBociTarka> (2023.02.11.))

Népi játék:

- Béka, béka, béka

brek, brek, brek.

Vasvillával kergetlek.

Leírás: rajzolunk egy nagy kört, ez jelképezi a tavat. A gyerekek beállnak a körbe, ők jelképezik a békákat. A körön kívül egy gyerek áll, ő a gólya, aki a mondókát elmondja. A mondóka végén a békák kiszaladnak a tóból, a gólya megpróbálja elkapni őket. Akit megfog, az kiesik a játékból. A békák visszaszaladnak a tóba és a gólya újra kezdi a mondókát. Az a győztes, akit utoljára fog meg a gólya.

T

Mondókák:

- Jár a toronyóra, *(lassan)*

bimm-bamm,

bimm-bamm.

Jár a falióra, *(picit gyorsabban)*

tiki-taki,

tiki-taki.

A zsebóra azt kattogja: *(gyorsan)*

tikitaki,

tikitaki,

tikitaki,

tikitaki,

TIKK!

- Ez a ló hintaló,

kisgyermeknek ez való.

Mikor útnak eredtem,

friss szénával etettem,

hús forrásból itattam,

azért táncolt alattam.

Leírás: táncoltató

Nép játék:

- Túrót ettem, elejtettem,

Azt sem tudom, hová tettem.

Szél fújja pántlikámat,

Kapd meg róka a szoknyámat,

Kapd szoknya!

Leírás: két gyermek összekapaszkodik, összekulcsolják szorosan a kezüket, kifeszített kézzel forogni kezdenek, miközben ritmusosan mondják a mondókát.

D

Mondókák:

- **Digi-dagi, daganat,**
kergeti a halakat.
De a halak ügyesek,
Digi-dagi elesett!

- **Dani, Dani, dödölle,**
Hentereg a gödörbe.
Hej, Gyula, Gyula, Gyula,
Szól a **duda, duda, duda,**
Pest, Buda, Buda, Buda,
Pattogatott kukorica.
Leírás: névcsúfolók

F-V

Mondókák:

- Gyí, te **Fakó Váradra,**
Nem vagy még elfáradva!

Gyi, te **fakó,** gyi, te szürke,
Gyi, két lovam, **fussatok,**
Gyorsan, gyorsan a **faluba,**
Ott kaptok majd abrakot.

(forrás: <https://csemadok.sk/nepi-jatekok/gyi-te-fako/> (2023.02.11.))

Leírás: lovagoltató

- **Varjú, varjú, vak apád,**
Varrjál nekem, kis csizmát!
Majd megadom az árát!

Leírás: varjúhívogató

- Hinta-palinta,
Benne fekszik babika,
Hajtsd ki végig,
ne csak félig,
Veres torony tetejéig.

Leírás: hintáztató

L

Mondókák:

- Láng, láng kicsi fa,
majd, majd, valaha,
belőlem is lesz egy kicsi
lovaskatona.

- Lebben a sörény,
félre, kislegény!
Árkot-bokrot, mint a madár
átugratok én.

Leírás: hintáztató

- Libi-libi, libuskám,
ne félj tőlem, nincs puskám!

K

Mondókák:

- Apa cuka, funda luka,
Funda kávé, kaman duka.
Ap, cuk, funda luk,
Funda kávé, kaman duk.

Leírás: halandzsavers, kiszámolóként is alkalmazzák.

- Kor-kot-kot,
kotkodács,
minden napra egy tojás.

- Hó olvad lics-locs,
az eresz kip-kop,
kalapon koppan,
járdán loccsan,
kopogón, tocsogón,
szél surran susogón.

Dal:

- Kiskarácsony, Nagykarácsony,

Kisült-e már a kalácsom,
Ha kisült, hát ide véle,
Hadd egyem meg, melegébe!

(forrás: <https://dalok.theisz.hu/index.php?lang=hu&page=song&id=KiskaracsonyNagykaracsony> (2023.02.11.))

Népi játék:

- Körtefa, körtefa,
kőrösi, kerepesi, körtefa.
Putnoki nóta, gyöngyösi tánc,
Ispilángi bazsarózsa,
eszterlánc.

(forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6rt%C3%A9fa,_k%C3%B6rt%C3%A9fa (2023.02.11.))

Leírás: a gyerekek egymás kezét fogva körbejárnak, táncolnak, a végén tapsolnak.

- Kipp, kopp, kalapács,
Kicsi kovács, mit csinálsz?
Sárga lovat patkolok,
Arany szeggel szegelek.
uccu pajtás, kapj fel rája,
Úgyis te vagy a gazdája!

(forrás: <https://csemadok.sk/nepi-jatekok/kip-kopp-kalapacs/> (2023.02.11.))

Leírás: kiolvasó

G

Mondókák:

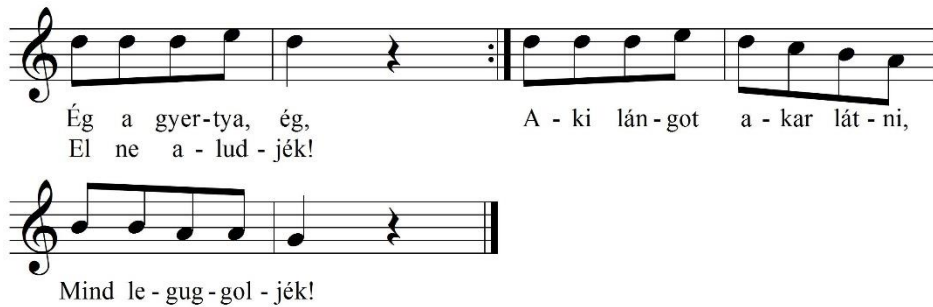
- Gergő,
tekerdő!

- Guszti,
fáj a fogam,
húzd ki!

Leírás: névcsőfolók

Dal:

- Ég a gyertya ég,
el ne aludjék
aki lángot akar látni,
mind leguggoljék.

(forrás: <https://csemadok.sk/nepi-jatekok/eg-a-gyertya-eg/> (2023.02.11.))

Leírás: a gyerekek egymás kezét megfogva kört alkotnak, egy gyerek a kör közepén áll. A kör és a közepén álló játékos ellentétes irányba indulnak és énekelnek, a dal végén csak a közepén lévő gyerek marad állva, a többiek leguggolnak.

M

Mondókák:

- Átadom a labdámat,
szomszédasszony lányának,
mégpedig, mégpedig,
Kovács Mónikának.

Leírás: kiszámoló

- Itt malacot sütnék,

Jól érzem a szagát.
Bárcsak nekem adnák,
A hátulsó combját!

Pajtásom is várja
A tüdejét, máját,
Én is várom gazduram
Fényes garaskáját.

- Te kisegér mit csinálsz
ezen a határon?
Magot gyűjtök, kisfiam,
Míg lehet a nyáron.

- Ciróka- maróka,
mit főztél Katóka?
Kavartam babocskát,
sütöttem pampuskát,
Ide raktam, oda raktam,
utoljára mind bekaptam:
hamm, hamm, hamm.
Leírás: cirógató, tenyérjáték

N

Mondókák:

- Van nekem egy kiskutyám,
aki mindig fázik.
Vettem neki nadrágot,
térdig érő kabátot.
Ni-ni-ni,
nem tud benne szaladni.

- Ugyan biza, gólya néni,
Miért olyan kényes?
Talán bizony békahúsrá
Két nap óta éhes?
Békahús, brekeke,
Ugyan biza, jó lenne.

J

Mondókák:

- Kocsit, kocsit, komámasszony,
lovat, lovat, sógorasszony.

Szél fújja pántlikáját,
harmat éri a szoknyáját,
kapj szoknyát.

- Dani pajtás lovagolna,
igen ám, ha lova volna.
De ha ló nincs, van pajtása.
Kapja magát, felül rája.

Leírás: hőcögtető, lovagoltató

SZ

Mondókák:

- Egyszer volt egy ember,
szakállá volt kender,
bikfa tarisznája,
égerfa csizmája.
Közel volt a tenger,
beleesett fejjel,
kiapadt a tenger.
kimászott az ember.

Leírás: a gyerekek körben állnak, egy gyerek mondja a kiszámolót. A szöveget szótagolva mondja, akire az utolsó szótag esik, az lesz a kiválasztott vagy a kieső, ez mindig az adott játéktól függ.

- An-tan-té-nusz, szó-ra-ka-té-nusz,
Szó-ra-ka ti-ka-ta-ka bi-lin-ba-lan-busz.

Leírás: a gyerekek kiszámolóként alkalmazzák egy-egy játék során.

- Enyém pisze,
tied pisze,
nosza pisze,
vesszünk össze.

Leírás: a saját, majd a gyermek orrát megérintjük és összedörzsöljük.

Dalok:

- Lipem, lopom a szőlőt, elaludt az öreg csősz.
Furkósbot a kezében, vaskalap a fejében.

(forrás: <https://www.operencia.com/lipem-lopom-a-szlt/> (2023.02.11.))

- Hej, halászok, halászok!

Mit fogott a hálótok?
Nem fogott az egyebet,
Piros szárnyú keszeget.

Hát a keszeg mit eszik,
Ha a bárkába teszik?
Nem eszik az egyebet,
Petrezselyemgyökeret.

The musical score is written on four staves. The first staff begins with '1. Hej,'. The lyrics are: '1. Hej, ha - lá - szok, ha - lá - szok, Mit fo - gott a há - ló - tok? Nem fo - gott az e - gye - bet: Vö - rös szár - nyú ke - sze - get.'

(forrás: <https://csemadok.sk/nepzenei-adatbazis/hej-halaszok-halaszok/> 2023.02.11.))

Népi játékok:

- Gólya viszi a fiát,

hol felveszi, hol leteszi,
viszi, viszi, itt leteszi,
hopp!

Leírás: Két személy összefogott kezére ültet egy harmadikat és énekelve viszi. A dal végén, az „itt leteszi”-re leteszik.

The musical score is written on three staves. The lyrics are: 'Gó - lya vi - szí a fi - át, Hol fel - ve - szí, hol le - te - szí, Vi - szí, vi - szí, itt le - te - szí, hopp!'

(forrás: <https://magyarutca.org/nyeomszsz/orszavak/pdf/07GolyaVisziFiat+.pdf> (2023.02.11.))

- Koszorú, koszorú,

Miért vagy olyan szomorú?

Azért vagyok **szomorú**,
Mert a nevem **koszorú**.

Leírás: A lányok körben egymás karjába kapaszkodnak, egyikük a kör közepén áll, míg a többiek körben sétálnak, a dal végén a kör megáll. A közepén álló kiválaszt valakit a koszorúból és azzal helyet cserél.

(forrás: <https://csemadok.sk/nepi-jatekok/koszoru-koszoru/> (2023.02.11.))

Z

Mondókák:

- Őz, őz őz!

Itt az őz!

Zizegő bozótban tanyázik,
Tűz a nap, nem ázik-fázik.

- **Víz**, víz, tiszta víz,
tekenőbe tiszta víz.
Minek az a tiszta víz?
Ruhát mosogatni.
Minek az a ruha?
Bele öltözködni.

- **Zita**, **Zoltán** zivatarban
meghúzódtak a bozótban.
Zita zizit zizegtet,
Zoltán tizet kiszedett.

Ízlett, ízlett a **zizi**,
jóllakott **Zita**, **Zoli**.
Elvonult a zivatar,
Zita, **Zoltán** hazatart.

- Ide nézz! Törökméz,
Fele cukor, fele méz.
Aki vesz, annak lesz,
Aki nem vesz, beteg lesz!

- Árpacipó, zablepény,

attól hízik a legény.

Névszófoló mondókák:

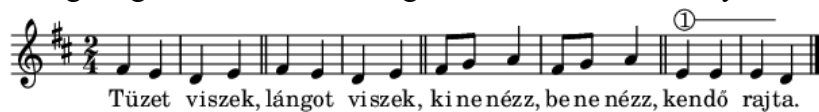
- Zoli, Zoli, Zoltán,
Tököt visz a hátán,
Ha nem bírja, leteszi,
Földhöz vágja, megeszi.

- Zoltán, Zoltán,
nem fázol tán?

Dalok:

- Tüzet vittem,
lángot vittem,
ki ne nézz,
be ne nézz,
kendő rajt.

Leírás: A gyerekek körben állnak, egy közülük a körön kívül sétál egy kendővel a kezében, a kendő jelképezi a tüzet. Ének közben leejti valaki háta mögött a kendőt és elkezd futni, addig kergetheti a tűzvívót, míg be nem ül az ő üres helyére.

(forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCzet_viszek_%28n%C3%A9pdal%29 (2023.02.11.))

- Virágéknál ég a világ,
sütik már a rántott békát,
Zime-zum, zime-zum,
Rece fice, bum-bum-bum.
Virág Erzsi odakapott,
Béka combot ropogatott,
Zime-zum, zime-zum,
Rece fice, bum-bum-bum.

(forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vir%C3%A1g%C3%A9kn%C3%A1l_%C3%A9g_a_vil%C3%A1g 2023.02.11.))

C

Mondókák:

- Ecem, pecem, pompodaré,
sárgarépa kacincaré.

Cérnára cinegére,
hess ki madár a mezőre.
Álé, álé, álé, álé,
pukk!

- Ence, Bence, kismedence,
kismedence, Velence.
Semmit ne búsuljunk, Vince,
teli van az icce, pince,
icce pince.

- Ecc, pecc, kimehetsz,
Holnapután bejöhetsz,
Cérnára, cinegére,
Ugorj, cica, az egérre. Fuss!

Leírás: a gyerekek körben állnak, egy gyerek mondja a kiszámolót. A szöveget szótagolva mondja, akire az utolsó szótag esik, az lesz a kiválasztott vagy a kieső, ez mindig az adott játéktól függ.

Mutogatós mondóka:

- Egyszer volt egy kemence, *(karunkkal félkört rajzolunk a levegőbe)*
Belebújt a kis Bence. *(összetesszük a tenyerünket és előre nyújtjuk őket)*
Kormos volt a kemence, *(mozgatjuk az ujjainkat, mintha korom szállna)*
Fekete lett kis Bence. *(két oldalt megsimogatjuk arcunkat)*
Ránézett a mamája, *(szemöldökönkhez tartjuk a kezünket, kukucskálva)*
nem ismert a fiára. *(rázzuk a kezünket, fejünket)*
Becsukta a kemencét, *(csukó mozdulatot mutatunk)*
jól elverte kis Bencét. *(mutató ujjunkkal dorgálást mutatunk)*

*(forrás: <http://nagy csaladunk.blogspot.com/2015/03/egyszer-volt-egy-kemence-mutogatos.html>
(2023.02.11.))*

- Cini, cini muzsika,
Táncol a kis Zsuzsika,
Jobbra dül,
Meg balra dül,
Tücsök koma hegedül.

Leírás: a felnőttek térden lovagoltatják a gyereket, ún. hőcögtető.

- Laci, Laci, Lackó,
Pipadohányzacskó,
Pad alatt a bankó,
Kapt fel hamar, Lackó!
Leírás: névcáfóoló gyerekek körében.

Dalok:

- Boci, boci, tarka,
Se füle se farka.
Oda megyünk lakni,
Ahol tejet kapni!

Boci, boci, megfázott,
Varrtam neki nadrágot,
Nem akarta felvenni,
Ágyba kellett fektetni.

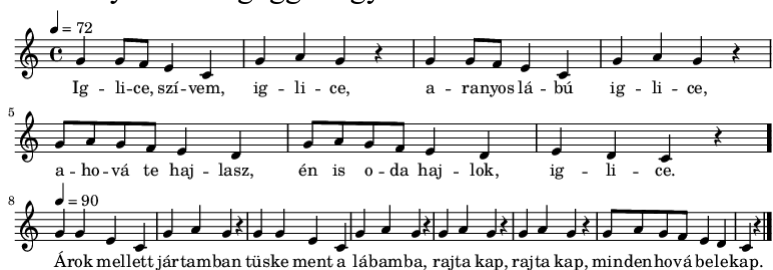

(forrás: <http://palimadar.hu/tar/gyermekdalok/bocibocitarka.htm> (2023.02.11.))

Népi játékok:

- Iglice szívem, iglice.
Aranyos lábú, iglice.
Ahová te hajlasz,
én is oda hajlok,
iglice.

Leírás: A gyerekek kört alkotva sétálnak, közepén három gyermek guggol, Második éneklésre a kör megszakad, sort alkotnak a gyerekek. Egy gyermek vezetésével (Iglice?) ide-oda kanyarodik a guggoló gyermekek között.

(forrás: https://www.wikiwand.com/hu/Iglice,_sz%C3%ADvem 2023.02.11.))

H

Mondókák:

- **Hu-hu-hu, huhog az uhu,**
hús esőben ázik minden,
város és falu.

- **Héja, héja lakatos,**
Látom, lábad ripacsos,
Csörlőre, pattogóra,
Ángyomasszony ablakára,
Hess, hess, hess!

Leírás: állathívogató, terelgető mondókák.

S

Mondókák:

- **Babos tyúkom, ide hallgass,**
Kis kertemben ne kapargass!
Adok neked sört, bort, pálinkát,
Kapt el, Julcsa, a labdát!

Leírás: labdapattogatás közben szótagolva mondják a gyerekek, majd átadják a labdát.

- **Ess, eső, ess,**
Sűrűn, sűrűn ess
Ess a rétre, a vetésre,
Ess, eső, ess!

Leírás: esőhívogató mondóka.

- **Borsót főztem, (*mintha kevernénk valamit*)**
jól megsóztam, (*sózó mozdulatok*)
meg is paprikáztam. (*mintha szórnánk rá paprikát*)
Ábele, bábele fuss! (*tapsolunk*)

- **Süni, süni, sünike,**
sétálgat az erdőbe.
Tüskés hátán falevél,
megvédi ha jön a szél.

Leírás: állatos mondóka.

- **Mese, mese mákos,**
Fekete nadrágos.

- **Mese, mese, meskete,**
Volt egy kutyus fekete,

Meg egy icur-picurka
fehér lábú cicuska.

- Mondjak egy mesét,
A kutya elvitte a kefét.
Mondjak egy másikat?
A macska elvitte a nyársat.

Leírás: a fentebbi három beszédfejlesztő mondóka, a beszédkedv felkeltése a cél.

- Sári, Sári, sarokra!
Kapt a kontyod marokra!
Sári néni beteges,
Nem eheti a levest,
Mert a leves paprikás,
Sári néni heptikás!

- Keverem a kását, *(a gyermek tenyerében mutató ujjunkkal körözzünk)*
Sütöm a pogácsát, *(a gyermek tenyerében az ölünkkel belepaskolunk)*
Tejben, vajban, *(tenyerünkkel a gyerek tenyerébe simítunk kifelé, majd befelé)*
Piros fazekamban. *(beletapsolunk a gyermek tenyerébe)*

(forrás: <https://dajkalo-hu.webnode.hu/keverem-a-kasat/> (2023.02.11.))

Népi játékok:

- Tányértalpas lompos farkas,
Huss el innen, huss, huss, huss!
Nem engedjük a báránykát,
fuss el innen, fuss, fuss, fuss!

Leírás: a gyerekek kiszámolóval választanak egy farkast és egy bárányt, aztán kört alkotnak. A farkas a körön kívül áll, a bárány belül áll. A farkasnak be kell jutnia a körbe, amit a körben álló gyerekeknek meg kell akadályozni, ha mégsem sikerül és a farkas bejut, akkor segíteni kell a bárány kimenekülését a körből. Ha a farkas elkapja a bárányt, új szereplőkkel folytatódik a játék.

- Süssünk, süssünk valamit,
Azt is megmondom, hogy mit:
Lisztből legyen kerek, kes,
Töltelékes, jó édes,
sodorva, tekerve,
Túróval bélelve, Csiga biga rétes,
Kerek és édes.

Leírás: a gyerekek kört alkotnak, egy közülük csigavonalba befelé indul, a többiek kézen fogva követik, mindaddig, míg a csiga rétes (alakzat) nem kész. Ha kész, ugyanúgy énekelve visszaindulnak.

(forrás: <https://csemadok.sk/nepzenei-adatbazis/sussunk-sussunk-valamit-2/> (2023.02.11.))

- Sírjunk, ríjunk,
Elfogyott a zsírunk,
Sárga csupor, vörös bor,
Mindjárt rám kerül a sor.

Leírás: a gyerekek körben járnak, énekelnek. Egy körülük a körön belül sétál. A „mindjárt rám kerül a sor” - nál rámutatással kiválasztják a következő gyereket, aki a kör közepére áll.

(forrás: https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/AP-022003__betekinto.pdf (2023.02.11))

ZS

Mondóka:

- Hátamon a zsákom,
Benne van a rákom,
Édes kicsi rákom,
Ki ne vágd a zsákom,
mert kihull a mákom!

Névcsőfoló mondókák:

- Zsiga,
Lábad alatt csiga!
El ne taposd, vigyázz rája,
Hisz ő az Isten állatkája!

- Nyílj ki, nyílj ki muzsikának,
Andriskának, Zsuzsikának!

- Zsuzsika,

a feneked muzsika!

Népi játék:

- Zsipp, zsupp, kender zsupp,

Ha megázik, kidobjuk.

Leírás: A gyerekek társukat kezénél-lábánál fogva lóbálják, közben az alábbi dalocskát éneklik: Az ének végén társukat elengedik, aki így a „mezőbe“ vagy a homokba esik.

(forrás: <https://csemadok.sk/nepi-jatekok/zsipp-zsupp-kenderzsup/> (2023.02.11.))

Cs

Mondókák:

- Cserebogár, mikor lesz nyár?

Mikor a lány papucsba' jár.

- Csendes csiga csinosítgat

Kicsi csodás házacskáján.

- Ácsom, rácsom,

Kalapácsom,

Üsd a vasat,

Jó kovácsom!

- Macska, macska

csacska macska,

fürge, mint a

kishalacska.

ide fut, oda fut,

megpihenni sose tud.

Leírás: kiolvasóként alkalmazzák egy-egy játék során.

Csipkelődő mondókák:

- Csip-csip csóka,

vak varjúcska,

jó volt-e a

kisfiúcska?

Ha jó volt a kisfiúcska,

ne csípd meg őt,
vak varjúcska!

Leírás: Két gyermek egymás fölé teszi a kezét felváltva, a kézfej bőrét csipkedik.

(forrás: <https://csemadok.sk/nepzenei-adatbazis/csip-csip-csoka-vak-varjucska-i/> (2023.02.11.))

Ugyanaz a mondóka más változatokban:

- Csóka csípi, varjú vágja,
Holló kalapálja.
Csipp, csipp, csipp!

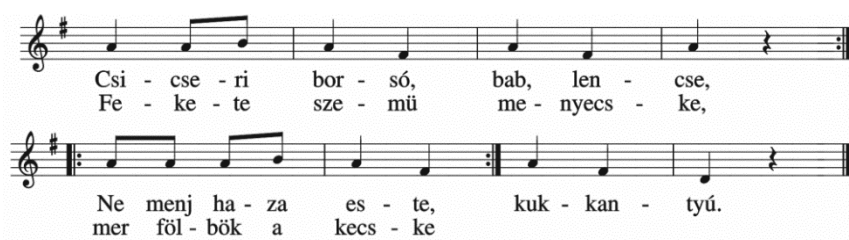
- Csípi csóka, picsóka,
Fészket rakott a csóka,
Ángyomasszony kertjében,
Fügefa tetejében.

- Csípi, csípi kánya,
Vasban van a lába,
Menj el a búzába,
Ott a csirke lába.
Tedd a tarisznyába,
Jó lesz vacsorára!

Leírás: a gyermek keze fejét gyengéden megcsípjük, mintha a kánya csőre csípné, akár fel-le hintáztatjuk a mondóka közben.

Dalok:

- Csicseri borsó, bab, lencse,
Fekete szemű menyecske,
Nem menj haza este,
Mert megdöf a kecske,
Pukkantyú,
Vakvarjú!

(forrás: <https://csemadok.sk/nepzenei-adatbazis/csicseri-borso-bab-lencse/> (2023.02.11.))

- Kerekecske, kutacska,

Volt egy kicsi dombocska,
 Dombon állt a házikó,
 Házikóban ládikó,
 Ládikón egy kerek tálca,
 A tálcán meg öt pogácsa.
 Arra járt az egérke,
 Mind megette ebédre!

Ke - re - kecs - ke, kú - tacs - ka,
 Volt egy ki - csi dom - bocs - ka,
 Dom - bon állt egy há - zi - kó,
 Há - zi - kó - ban lá - di - kó,

Lá - di - kón egy ke - rek tál - ca,
 A tál - cán meg öt po - gácsa.

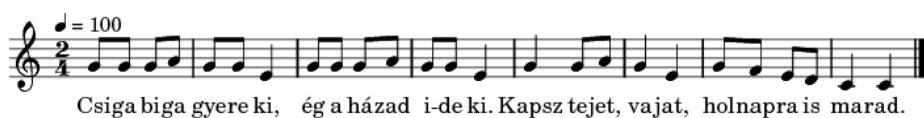

Ar - ra járt az e - gér - ke,
 Mind meg - et - te e - béd - re!

(forrás: <https://csemadok.sk/nepi-jatekok/kerekecske-kutacska/> (2023.02.11.))

- Csigabiga, gyere ki,

Ég a házad ideki!
 Kapsz tejet, vaját,
 Holnapra is marad!

(forrás: <https://dalok.theisz.hu/?page=song&id=CsigaBigaGyereKi> (2023.02.11.))

R

Mondókák:

- Siess, libám, begyet rakni,
Hazamegyünk tüzet rakni.
Mákos csíkot főzni,
Egy órára,
Két órára,
Esti harangszóra.

- Csiribi-csiribi kanveréb,
a bolondot lökd arrébb!

- Egyszer egy kis róka,
bement a tyúkólba.
Megadta az árát.
Kitörte a lábát.

Nyelvtörő:

- Nem minden szarka farka tarka,
csak a tarka farkú szarka farka tarka.

Ty

Mondókák:

- Egy, petty, libapetty,
kire jön a huszonegy?
Terád jön az egy, petty,
két petty, libapetty;
Terád meg a huszonegy!

Leírás: kiszámoló

- Síró, pityogó,
Egész nap lotyogó,
Síró, rívó,
Sohasem lesz bíró!

Leírás: csúfolódó mondóka

GY

Mondókák:

- Gyerekek, gyerekek,
főztem kását, egyetek!

- Gyékény-gyákány
Gyün a Gyuri bátyám,

Tökört visz a hátán,
Hogyha nehéz, leteszi,
Hogyha éhes, megeszi.
Leírás: evéshez, iváshoz kapcsolódó mondókák.

Ny

Mondókák:

- Volt egyszer egy **dinnye** föld,
Dinnyeföldön, **dinnye** nőtt.
Egy sem piros, se nem zöld,
Csupa sárga volt a föld!

Dalok:

- Hová mész te, kis **ny**ulacska?
 - Ingyom-bingyom
táliber, tutáliber máliber az erdőbe.
 - Minek mész te az erdőbe?
 - Ingyom-bingyom táliber
Tutáliber máliber
Vesszőcskéért.

(forrás: <https://www.operencia.com/hova-megy-te-kisnyulacska/> (2023.02.11.))

- Hol jártál báránykám?
 - Zöld mezőben, asszonykám!
 - Mit ettél báránykám?
 - Édes füvet, asszonykám!
 - Mit ittál báránykám?
 - Forrásvizet, asszonykám!
 - Ki vert meg báránykám?
 - Szomszédlegény, asszonykám!
 - Sírtál-e báránykám?
 - Sírtam bíz én, asszonykám!

- Hogy sírtál bárá**ny**kám?
- Ehem-behem, assz**ony**kám!

Hol jártál, báránym? Zöld mezőben, asszonykám.

(forrás: <https://dalok.theisz.hu/index.php?lang=hu&page=song&id=HolJartalBaranykam> (2023.02.11.))

Leírás: felelgetős népi gyermekdalok

A-Á

Mondókák:

- Ákos,
a fogad mákos!

- Anna, tele van a kanna.
Aladár-baladár,
neked tojik a madár!

Leírás: névcsúfoló mondókák

- Kár-kár-kár, szól a varjúszejt,
délre szálló fecske után
elfutott a nyár.

- Vén diófa vastag ágán
kicsi mókus táncol.
Diót ad a gyerekeknek
mókustarisznyából.
Jó gyerekek belét adja,
sírós gyerek héját kapja.

Leírás: állathívogató, terelgető mondókák.

O-Ó, Ö-Ő

Mondókák:

- Falu végén van a bolt,
keress magadhozvalót!

- Karikó, karikó,
ide tojik a rigó.

- Töröm, töröm a mákot, *(tenyerünkbe ütögetjük az öklünket)*
Sütök neked kalácsot, *(kezünkkel úgy teszünk, mintha tésztát nyújtánánk)*

Megzsírozom, megvajazom *(tenyerünket kenegetjük)*

Tessék, tessék neked adom. *(a gyermek felé fordított tenyérrel adogatunk)*

- Hőc, hőc, katona,
ketten ülünk a lóra.
Szénát, zabot a lónak,
Abra~~ko~~t a csikónak!
Leírás: hőcögtető

U-Ú, Ü-Ű

Mondókák:

- Új év ünnepe~~re~~ az a kívánságom,
e ház lakóira, béke, öröm várjon.

- Húzzál, húzzál engemet,
én is húzlak tégedet,
amelyikünk elesik,
Az lesz majd a gyengébbik.

E-É

Mondókák:

- Igyatok, egyetek,
Nőjön a begyetek!

- Elek,
Húzzák a de~~le~~t!
Ropognak a köte~~le~~k,
Szállnak a vere~~be~~k.
Leírás: névcsúfoló

- Ez elment vadászni,
ez meglőtte,
ez hazavitte,
ez megsütötte,
ez az icike-picike
mind megette.

- Ez a malac elment a vásárba,
ez nem ment sehova.
Ez a malac evett finom pecsenyét,
ez nem evett semmit.

Ez a pici visított **egy** nagyot:

u-í, u-í, **éhes** vagyok!

Leírás: ötujjas mondókák, az ökölbeszorított kéz ujjait sorra vesszük, minden sornál a következőt nyitjuk ki, az utolsót megszorítjuk.

I-Í

Mondókák:

- Egy **icce**, két **icce**,
Tied lesz a **kiscsibe**.

- **Pille**, **pille**, arany **pille**,
Ne szállj tova, **jöjj el ide!**

- **Ilike**, **egyik** lába **kicsike**.
Imre, **piszkos** az **inge**.

Leírás: névcsőfólo

ÁBRAJEGYZÉK

1. számú ábra: A beszédfejlődés szakaszai	4
2. számú ábra: Kifejező sírás	7
3. számú ábra: Szociális mosoly	7
4. számú ábra: Gőgicsélés, gagyogás	8
5. számú ábra: A hangok birodalma	27
6. számú ábra: Én is tudok beszélni 1.....	28
7. számú ábra: Én is tudok beszélni 2.....	29
8. számú ábra: Én is tudok beszélni 3	30
9. számú ábra: Lexi-sorozat	31
10. számú ábra: Jól hallom, jól mondom	32
11. számú ábra: Cserebere	34
12. számú ábra: Gyermekvers és mondókagyűjtemény a logopédiai munkához	34
13. számú ábra: Összefoglaló táblázat a kutatási eredményekről	38

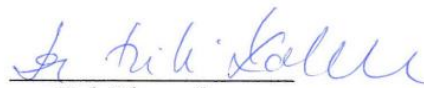
KONZULTÁCIÓS NYILATKOZAT

A **Szloboda Anita** (hallgató Neptun azonosítója: **GWHC4W**) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/**szakdolgozatot**/diplomadolgozatot/portfólió¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/**szakdolgozatot**/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védeésre **javaslom** / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen **nem**^{*3}

Kelt: 2023 év 04 hó 20 nap

Belső konzulens

NYILATKOZAT

Alulírott **Szloboda Anita** (Neptun kód: **GWHC4W**), a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Kaposvári Campus, **gyógypedagógia** szak nappali/**levelező*** tagozat végzős hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem. Hozzájárulok ahhoz, hogy **Szakedolgozatom** egyoldalas összefoglalója felkerüljön az Egyetem honlapjára és hogy a digitális verzióban (pdf formátumban) leadott dolgozatom elérhető legyen a témát vezető Tanszéken/Intézetben, illetve az Egyetem központi nyilvántartásában, a jogi és etikai szabályok teljes körű betartása mellett.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen **nem***

Kelt: 2023 év 06 hó 17. nap

Szloboda Anita
Hallgató

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Elsősorban köszönettel tartozom Dr. Szili Katalin tanárnőnek, konzulensemnek, hogy támogatott és feltétel nélkül minden körülmények között biztosította számomra az előrelépés lehetőségét. Mindig megértő volt, nehézségeim esetén szakmailag és magánemberként is számíthattam rá. Tevékenységemet állandó figyelemmel kísérte, munkámat nagyfokú alaposággal ellenőrizte, felém tanúsított türelmes hozzáállása határtalannak bizonyult számomra. Tanácsaiért nagyon hálás vagyok.

Köszönöm évfolyamtársaimnak, akik velem együtt haladtak ezen a rögös úton, minden kérdésemre készségesen próbáltak válaszolni és értékes tapasztalataikat megosztották velem.

Köszönöm kollégáim jóindulatát, szakmai segítségét, melyet munkám során tanúsítottak.

Végül, de nem utolsó sorban köszönöm férjemnek, hogy a sok akadály ellenére rendületlenül biztatott, családomnak és barátaimnak, hogy hittek bennem, mindig számíthattam és számíthatok megértésükre és támogatásukra.